

Rodzinna opieka zastępcza – podstawy prawne

1. Wstęp

2. Standardy prawa rodzinnego

2.1 Prawo dziecka do rodziny a piecza zastępcza

2.2 Uregulowania międzynarodowe

3. Podstawy aksjologiczne pieczy zastępczej

3.1 Konstytucyjna zasada pomocniczości

3.2 Podstawy wartościujące reformowany system opieki

3.3 Założenia i struktura reformowanego systemu

4. Rodzina

4.1 Władza rodzicielska

4.2 Obowiązek pomocy i interwencji

4.3 Prawny charakter relacji w rodzinie

4.4 Ingerencja we władzę rodzicielską

5. Dziecko powierzane do opieki zastępczej

5.1 Prawa dziecka w rodzinie zastępczej

5.2 Prawa dziecka a obowiązki

5.3 Proces usamodzielnienia

6. Rodzina zastępcza – środowisko zastępcze

6.1 Rodzinne formy opieki zastępczej

6.2 Rodziny zastępcze niespokrewnione

6.3 Rodziny zastępcze spokrewnione z dzieckiem

6.4 Funkcje rodziny zastępczej

7. Relacje prawne pomiędzy dzieckiem, rodziną zastępczą a rodziną naturalną

7.1 Tryb umieszczania dziecka w rodzinie zastępczej

7.2 Obowiązki rodziny zastępczej

7.3 Uprawnienie rodziców biologicznych

7.4 Rodziny zastępcze spokrewnione i niespokrewnione - różnice

7.5 Rozpoczęcie i zakończenie opieki zastępczej

7.6 Kryteria doboru rodziny zastępczej

7.7 Odpowiedzialność za umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej

8. Partnerzy rodziny zastępczej

8.1 Powiatowe centrum pomocy rodzinie (PCPR) - powiat

8.2 Ośrodek pomocy społecznej (OPS) – gmina

8.3 Sąd rodzinny

9. Świadczenia w rodzinach zastępczych

9.1 Świadczenia na dzieci umieszczone w rodzinach zastępczych

9.2 Wynagrodzenie zawodowych niespokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych

9.3 Pomoc pieniężna na pokrycie kosztów utrzymania dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej

9.4 Inne świadczenia na dziecko umieszczone w rodzinie zastępczej

10. Wybrane przepisy:

Mirosław Kaczmarek – Materiały szkoleniowe do pracy z rodzinami zastępczymi

Rodzinna opieka zastępcza – podstawy prawne

1. Wstęp

Na przestrzeni ostatnich dwóch dekad w krajach Europy Zachodniej nastąpiła zmiana paradygmatu w opiece zastępczej - zmieniła się polityka społeczna wobec dziecka i rodziny zarówno w wymiarze modelowym, jak i praktycznym. Zmiany te dobrze ilustrują zasady nowej praktyki wypracowane przez *International Initiative*, międzynarodowe stowarzyszenie badaczy i praktyków nowej orientacji: */.../ praca z rodziną w środowisku lokalnym, aktywna rola rodziców i dzieci w ustalaniu celów interwencji, wspierająca rola profesjonalistów, pozytywne podejście, skupienie się na określeniu realistycznych celów, praca na obszarze i za pomocą metod, które rodzina jest w stanie zrozumieć i zaakceptować, odwołanie się do mocnych stron, a nie do deficytów, uznanie i respektowanie jej [rodziny] odrębności kulturowej, rasowej, etnicznej i religijnej* (International Initiative 1996)¹.

W podobnym kierunku zmienia się po roku 2000 model pieczy zastępczej w Polsce. Opieka nad dziećmi pozbawionymi wsparcia najbliższych zaczyna stanowić trwały element prorodzinnej polityki państwa. Polityki opartej o konstytucyjną zasadę pomocniczości, w myśl której państwo poprzez system gwarancji prawnych, zinstytucjonalizowane struktury pomocowe stwarza warunki do udzielania pomocy i wsparcia na poziomie lokalnym z poszanowaniem podmiotowości rodzin. Pomoc ta nie powinna ograniczać się tylko do sytuacji kryzysowych i oddziaływań interwencyjnych. Nie chodzi o rozbudowę systemu rodzinnej opieki zastępczej jako wyrazu ochrony dziecka, a przede wszystkim o obowiązek podejmowania działań pierwszorzędowych o charakterze prewencyjnym. Stąd wymóg pomocy rodzinie, pracy z rodziną w różnorodnych formach środowiskowych bez potrzeby odrywania dziecka od rodziny. **Należy chronić dzieci przed wkraczaniem w zastępczy model opieki. To główne zadanie i istota polityki prorodzinnej.**

W świetle powyższych założeń pomoc dziecku i rodzinie powinna mieć charakter interdyscyplinarny i być udzielana przez właściwych specjalistów w ramach zintegrowanego lokalnego systemu. Ważne jest, by powstały zespoły koordynujące pracę poszczególnych wyspecjalizowanych instytucji (pomoc społeczna, szkoła, sąd, policja, służba zdrowia itp.) lub system współpracy przy podejmowaniu decyzji dotyczących dziecka i rodziny.

Pomimo świadomości potrzeby zintegrowania działań wszystkich specjalistycznych służb brak jest obecnie skutecznych rozwiązań systemowych, chociażby na wzór agencji pomocy dziecku działających w innych krajach, czy też doradców rodzinnych. Nieliczne pozytywne przykłady budowania sieci współpracy nie zmieniają faktu, że dominuje model realizacji własnych ustawowych zadań przez poszczególne instytucje. Brak jest wyspecjalizowanych środowiskowych służb pomocy i wsparcia, które reagowałyby w sytuacjach potencjalnego zagrożenia dziecka, wychodziły z ofertą pomocy i wsparcia do rodzin z grup ryzyka. System wizyt patronażowych pielęgniarek środowiskowych oraz obowiązkowe bilanse zdrowia i szczepienia to najczęściej jedyne formy kontaktu z rodzinami zagrożonymi do czasu objęcia dzieci obowiązkiem szkolnym. To stanowczo za mało, by skutecznie chronić dzieci przed zagrożeniami.

Obecny dominujący model wychowania dzieci w rodzinach jedno-, najwyżej dwupokoleniowych wymaga oparcia wychowania dzieci o lokalne instytucje wspomagające, w tym żłobki i przedszkola. W przypadku rodzin niewydolnych wychowawczo, zagrożonych patologiami, w ramach pomocy i wsparcia należy rozwijać usługi opiekuńcze świadczone w rodzinie, proponować udział dzieci w zajęciach świetlicowych, klubowych, w różnych formach wsparcia pozalekcyjnego wyrównujących dzieciom szanse edukacyjne. Pomagać dzieciom w dostępie do świadczeń zdrowotnych i specjalistycznych poradni.

¹ Z. W. Stelmaszuk: *Nowe spojrzenie na rodzinę*. (w:) Z. W. Stelmaszuk (red.): *Współczesne kierunki w opiece nad dzieckiem*. Warszawa 1999.

Programowe założenie systemu pieczy zastępczej - prymatu form pracy z rodziną w środowisku lokalnym nad formami pieczy zastępczej - wymaga zmiany priorytetów w polityce społecznej państwa. **Politykę społeczną promującą zastępcze – prorodzinne formy opieki należy zastąpić polityką promującą reintegrację rodziny.** Zmiana paradygmatu wymaga takich instrumentów prawnych i rozwiązań systemowych, które odbudują odpowiedzialność rodziny za dzieci, zbudują odpowiedzialność lokalnych środowisk i instytucji społecznych za udzielenie pomocy i wsparcia. W sytuacjach dysfunkcji rodziny środowisko lokalne powinno być naturalnym i pierwszym środowiskiem pomocy i wsparcia – stąd zadaniem polityków jest znalezienie optymalnych sposobów powiązania dotychczasowych zadań powiatów z odpowiedzialnością gmin i aktywizacją lokalnych instytucji. Istnieje także konieczność wygenerowania przez system pomocy społecznej pracowników nie obciążonych dotychczasowymi zadaniami, którzy w profesjonalny sposób wspieraliby rodziny w środowisku zamieszkania (np. doradca rodzinny).

Osoby pracujące w systemie pomocy rodzinie i dziecku poza świadomością powyższych mankamentów i braków systemowych powinny mieć świadomość nadrzędnych zasad i wartości, na których opiera się opieka zastępcza nad dzieckiem. Powinny mieć świadomość wartości porządkujących ład społeczny, jakimi są m.in.: zasada pomocniczości, personalizmu, prymatu i autonomii rodziny. I dla nich właśnie jest ten podręcznik.

2. Standardy prawa rodzinnego

2.1 Prawo dziecka do rodziny a piecza zastępcza

Rodzina jest podstawowym środowiskiem funkcjonowania i rozwoju dziecka. To naturalne i pierwotne w stosunku do innych środowisko pobytu i wychowania dziecka. Pisał o tym pięknie Jan Paweł II w *Karcie praw rodziny Stolicy Apostolskiej*, podstawowym dokumencie dotyczącym rodziny: *Rodzice, ponieważ dali życie dzieciom, mają pierwotne, niezbywalne prawo i pierwszeństwo do wychowania potomstwa i dlatego muszą być uznani za pierwszych i głównych jego wychowawców.(...)².*

Wartość rodziny jest wartością bezcenną. Pozytywne wpływy wychowania w rodzinie są związane przede wszystkim z realizowanymi w rodzinie wartościami, wzajemną więzią uczuciową, pełnionymi w rodzinie rolami oraz wzorcami wzajemnego komunikowania się. Dobrej rodziny w procesie wychowania i wzrastania dzieci i młodzieży nie jest w stanie zastąpić nikt dlatego polityka państwa oraz wszelkie działania instytucji samorządowych i organizacji pozarządowych powinny być nakierowane na pomoc udzielaną rodzinie i w rodzinie.

W sytuacjach kryzysowych, gdy rodzina nie jest w stanie poradzić sobie z problemami: nie może, nie potrafi bądź nie chce zajmować się dzieckiem, zachodzi konieczność udzielenia pomocy, wsparcia zewnętrznego lub interwencji. W takiej sytuacji, w myśl konstytucyjnej zasady pomocniczości, dziecko ma prawo do pomocy, w tym do pieczy zastępczej: „*Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych*”, tak stanowi Konstytucja RP (art. 72 ust 2)³. Konwencja o prawach dziecka zobowiązuje Państwa-Strony do zapewnienia specjalnej ochrony i pomocy dzieciom czasowo lub stale pozbawionym środowiska rodzinnego lub nie mogącym, ze względu na swe dobro, w nim przebywać (art. 20)⁴. Przepisy te podkreślają rangę i znaczenie praw dziecka, w tym do pieczy zastępczej.

² *Karta Praw Rodziny* – dokument Stolicy Apostolskiej ogłoszony w 1982 roku (w:) „*L Osservatore Romano*” wersja polska, 1983, nr 10

³ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz. U. 1997 r., Nr 78, poz. 483) - (dalej: Konstytucja)

⁴ *Konwencja o prawach dziecka* (Dz. U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526 ze zm.) - (dalej: Konwencja)

Konieczność ingerencji państwa w sferę prerogatyw (uprawnień) rodziców rodzi jednak swoisty konflikt z prymatem rodziców w wychowaniu dzieci i zasadą autonomii rodziny od wpływów zewnętrznych, dlatego Konwencja o prawach dziecka określa przyczyny umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej i zawęża je do sytuacji, gdy:

- Dzieci zostały pozbawione pieczy rodziców z przyczyn związanych z niewłaściwą (patologiczną) relacją pomiędzy rodzicami a dziećmi (np.: śmierć rodziców, choroba uniemożliwiająca opiekę, kara więzienia, orzeczenie sądu dla nieletnich o ograniczeniu władzy z powodu demoralizacji nieletniego itp.);
- Wynikają one z nagannego sposobu sprawowania przez rodziców pieczy nad dzieckiem, tj. gdy rodzice nie wywiązują się należycie z zadań względem dziecka (art. 20).

Rodzina jest więc powszechnie uznawana za naturalną, pierwotną w stosunku do innych i podstawową komórkę społeczną, a ponadto stanowi niezastąpione, naturalne środowisko rozwoju dziecka.

Prawo dziecka do wychowania w rodzinie to przede wszystkim:

- Uznanie przez wszystkich podmiotowości dziecka w wymiarze prawnym, jak i praktycznym;
- Istnienie obowiązków rodziców względem dziecka;
- Zobowiązanie Państwa, by w drodze odpowiedniego ustawodawstwa, w realizacji prorodzinnej polityki prawnej, społecznej i gospodarczej stwarzało warunki do urzeczywistnienia prawa dziecka do wychowania w rodzinie.

Zasady opieki zastępczej określają pośrednio przepisy kodeksu opiekuńczego i rodzinnego w części dotyczącej władzy rodzicielskiej, ingerencji we władzę rodzicielską oraz opieki prawnej (art. 87 – 113, art. 145 – 177)⁵. Przepisy kodeksu odnoszą się także do zaspokajania potrzeb materialnych dziecka oraz wyznaczają przesłanki istnienia zobowiązania alimentacyjnego określając zarazem krąg osób zobowiązanych do świadczenia alimentacyjnego⁶.

2.2 Uregulowania międzynarodowe

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (art. XVI), Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych (art. 10 ust. 1) oraz Międzynarodowy Pakt Praw Politycznych (art. 23 ust 1) uznały rodzinę za naturalną i podstawową komórkę społeczeństwa. To rodzicom należy w pierwszej kolejności udzielać pomocy w wychowaniu i opiece nad dziećmi. Akty te jednoznacznie sformułowały podstawowe zasady dotyczące rodziny i jej prymatu w wychowaniu dzieci⁷.

Powyższe zasady są także podstawą aksjologiczną Konwencji o prawach dziecka, która w preambule odwołuje się do **zasady pomocniczości**: *!...! rodzina jako podstawowa komórka społeczeństwa oraz naturalne środowisko rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci, powinna być otoczona niezbędną ochroną oraz wsparciem, aby mogła w pełnym zakresie wypełniać swoje obowiązki w społeczeństwie !...!. Z zasad autonomii i prymatu rodziny* Konwencja, w art. 7 i 18 wywodzi prawo dziecka do wychowania przez rodziców, zwane **prawem dziecka do rodziny**⁸. Konwencja o prawach dziecka uznaje tym samym naturalny **prymat rodziny w opiece i wychowaniu dzieci**, uznając, że ingerencja w sferę władzy (pieczy) rodzicielskiej jest sytuacją wyjątkową ograniczoną do zapobieżenia niekorzystnej sytuacji dziecka przebywającego w rodzinie (art. 9 ust. 1) i uwzględniającą dobro dziecka – najlepiej pojęty interes dziecka (art. 3).

⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (Dz. U. Nr 9, poz. 59 ze zm.) – (dalej: kro)

⁶ T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, C.H. Beck, Warszawa 1997

⁷ Patrz art. 17 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych: *!...! 1. Nikt nie może być narażony na samowolną lub bezprawną ingerencję w jego życie prywatne, rodzinę, dom czy korespondencję ani też na bezprawne zamachy na jego cześć i dobre imię. 2. Każdy ma prawo do ochrony prawnej przed tego rodzaju ingerencjami i zamachami* (Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167).

⁸ T. Smoczyński *Prawo dziecka do rodziny*. (w:) *Konwencja o Prawach Dziecka. Wybrane zagadnienia prawne i socjalne*, Polski Komitet UNICEF, Warszawa 1993

W myśl zasady pomocniczości, państwo powinno wspierać rodzinę, nie powinno jednak jej wyręczać w realizacji podstawowych funkcji oraz wywiązywaniu się z nałożonych obowiązków (art. 18 Konwencji). Konwencja o prawach dziecka, uznając prymat rodziny w opiece i wychowaniu dziecka podkreśla, że ingerencja w sferę władzy (pieczy) rodzicielskiej jest sytuacją wyjątkową.

Zasady dotyczące umieszczania dziecka w środowisku pozarodzinnym na gruncie prawa europejskiego określa szczegółowo *Rezolucja nr 77(33) w sprawie umieszczania dzieci poza rodziną z dnia 3 listopada 1977 roku* Komitetu Ministrów Rady Europy⁹. Rezolucja zaleca poszczególnym krajom oparcie systemu pozarodzinnej opieki nad dzieckiem o zasady:

- Unikania, w miarę możliwości, umieszczania dziecka poza rodziną, z prymatem pomocy rodzinie, z dostosowaniem form udzielanej pomocy do problemów i potrzeb rodziny (jest to podkreślenie rangi profilaktyki i wsparcia rodzin dysfunkcyjnych);
- Wnioskowania o umieszczenie dziecka poza rodziną, z równoległym uruchomieniem działań na rzecz pomocy rodzinie w rozwiązaniu jej problemów (umieszczenie dziecka poza rodziną jest warunkowane jednoczesnym podjęciem pracy socjalnej na rzecz rodziny);
- Uznania umieszczenia dziecka poza rodziną za sytuację wyjątkową, dopuszczalną tylko po wyczerpaniu i bezskuteczności innych działań (zasada autonomii rodziny, zasada pomocniczości).

Na gruncie prawa międzynarodowego wyjątkowość umieszczenia dziecka poza rodziną, prawo rodziny do pomocy właściwych instytucji oraz obowiązek podjęcia pracy na rzecz powrotu dziecka do rodziny podkreśla także Trybunał Strasburski, dając temu wyraz w swym orzecznictwie. Orzeczenia Trybunału odwołują się m. in. do: potrzeby wspierania rodzin dysfunkcyjnych, nakazują ostrożność w ingerowaniu we władzę rodzicielską, podkreślają prawo do kontaktu z rodzicami w przypadku umieszczenia dziecka poza rodziną, obowiązek państwa do podejmowania działań na rzecz powrotu dziecka do rodziny z form pieczy zastępczej¹⁰. (Osoby zainteresowane problematyką orzecznictwa Trybunału oraz procedurami skargowymi odsyłam do stron internetowych, m. in. www.Rzeczpospolita.pl).

Z przepisów i standardów prawa dotyczących dziecka i rodziny można wyprowadzić **dyrektywę oddziaływania wobec rodzin nienależycie sprawujących pieczę nad dziećmi:**

1. Bez koniecznej potrzeby nie należy ingerować w życie rodziny;
2. Jeżeli interwencja jest konieczna należy próbować chronić dobro dziecka – udzielając wsparcia całej rodzinie;
3. Głównym celem umieszczenia dziecka poza rodziną powinno być doprowadzenie do sytuacji umożliwiającej powrót dziecka do rodziny;
4. Dzieci pozostające poza rodziną powinny być umieszczane w rodzinnych formach pieczy;
5. Dziecko przebywające poza rodziną powinno mieć kontakt z rodzicami;
6. Tylko w sytuacji, gdy postawa rodziców nie gwarantuje powrotu należy umieszczać dzieci w trwałym środowisku zastępczym.

Powyższe zasady prawa rodzinnego jednoznacznie ograniczają możliwości ingerencji w rodzinie do sytuacji uzasadnionych, określonych stosownymi przepisami prawa i wyjątkowych. **Granicą prawną interwencji w rodzinie jest przekonanie, że zostało naruszone dobro dziecka lub przepisy prawa rangi ustawy.** Jednak zanim dojdzie do interwencji w rodzinie ma ona prawo oczekiwać, że ktoś w porę dostrzeże jej problemy i udzieli adekwatnej do nich pomocy.

⁹ *Standardy prawne Rady Europy. Tekst i komentarze*. Tom I. *Prawo rodzinne*. Pod red. M. Safjana, Warszawska Oficyna Naukowa, Warszawa 1994, s. 169 i in.

¹⁰ Patrz: Orzeczenie 24 II 95 r. A. T. 307-B Mc Michael przeciwko W. Brytanii.

Prawo dziecka do pieczy zastępczej jest prawem subsydiarnym wobec prawa dziecka do życia w rodzinie. Trwale umieszczenie dziecka w opiece zastępczej jest sytuacją wyjątkową i ograniczoną.

Przedstawione powyżej, w ogromnym skrócie, podstawowe standardy i zasady prawa dotyczące dziecka pozbawionego opieki rodzicielskiej powinny być punktem odniesienia i podstawą aksjologiczną (wartościującą) systemu pomocy rodzinie oraz budowy systemu opieki nad dzieckiem.

3. Podstawy aksjologiczne pieczy zastępczej

Zadania opieki i wychowania nad dziećmi pozbawionymi czasowo bądź na stałe opieki rodzicielskiej w wyniku reformy ustroju państwa zostały wpisane do ustawy o pomocy społecznej i przekazane powiatom – powiatowym centrom pomocy rodzinie. Mówi o nich rozdział 4 dzieła II ustawy o pomocy społecznej *Opieka nad rodziną i dzieckiem*¹¹.

*W ustawie o pomocy społecznej punktem wyjścia jest rodzina, nie dziecko. Sytuacja dziecka postrzegana jest jako konsekwencja sytuacji całej rodziny. Zakłada się, że należy wspierać rodzinę tak, aby w rezultacie doprowadzić do poprawy sytuacji dziecka. I dopiero, gdy te działania nie przyniosą pożądanych efektów, można rozpatrywać konieczność zabrania dziecka z niewydolnej lub patologicznej rodziny.*¹² Regulacje prawne zawarte w ustawie o pomocy społecznej w swej warstwie aksjologicznej odwołują się do rozwiązań przyjętych w Konstytucji RP, Konwencji o prawach dziecka oraz do innych aktów prawa.

3.1 Konstytucyjna zasada pomocniczości:

Jednym z podstawowych filarów, na których oparte są rozwiązania ustawy jest zasada pomocniczości¹³ zawarta wprost w preambule Konstytucji. Regulacje ustawy oraz przepisy wykonawcze konsekwentnie oparte są na tej zasadzie.

Trzy podstawowe aspekty zasady pomocniczości to:

Po pierwsze **zakaz ingerencji** społeczności wyższej i wyżej zorganizowanej (struktury samorządowe, administracja publiczna, Państwo) w problemy społeczności niższej i niżej zorganizowanej (jednostka, rodzina, małe struktury lokalne) w sytuacji, gdy ta społeczność potrafi realizować stojące przed nią zadania. W przypadku rodziny, która realizuje samodzielnie swoje funkcje, wspólnoty wyższe powinny szanować jej autonomię dopóki istnieją możliwości samodzielnego radzenia sobie z problemami.

Kolejny aspekt, tzw. **subsidiarne towarzyszenie**, to sytuacja w której rodzina nie potrafi samodzielnie podołać realizacji swych podstawowych zadań i funkcji. W takiej sytuacji na właściwych służbach publicznych spoczywa obowiązek pomocy i wsparcia, a w uzasadnionych sytuacjach ingerowania w rodzinę w celu pomocy w odbudowie i podtrzymaniu zagrożonych funkcji. Taką sytuacją jest zagrożenie dobra dziecka. Pomoc na tym etapie powinna być realizowana z uwzględnieniem aktywności i woli samych zainteresowanych, by nie uzależnić ich od pomocy – dopomagać, nie zastępować.

I wreszcie trzeci aspekt zasady pomocniczości to tzw. **subsidiarna redukcja**. To przesłanie dla instytucji pomocy, by zaprzestać w chwili, gdy rodzina jest w stanie znów samodzielnie funkcjonować¹⁴.

¹¹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej Dz. U. Nr 64, poz. 593 ze zm.) – (dalej: ups)

¹² B. Passini *Opieka nad dzieckiem i polityka społeczna, (w:) Problemy Opiekuńczo Wychowawcze*, 2000 nr 4.

¹³ Na ten temat zob.: C. Millon-Delsol: *Zasada pomocniczości*. ZNAK, Kraków 1995; A. Dylus: *Zasada pomocniczości a integracja Europy*, w: Państwo i Prawo 1995 nr 5; Z. Zgud: *Zasada subsydiarności w prawie europejskim*, Zakamycze, Kraków 1999

¹⁴ M. Andrzejewski, *Ochrona praw dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej*, Zakamycze, Kraków 2003

3.2 Podstawy wartościujące reformowany system opieki

Uregulowania oparte o **zasady pomocniczości** wyrażone są między innymi. w art. 2, 3 i 4 ustawy o pomocy społecznej (ups):

Art. 2.1 *Pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwycięzenie trudnych sytuacji, których nie są one w stanie pokonać wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości.*

Art. 3.2. *Zadaniem pomocy społecznej jest zapobieganie sytuacjom, /.../ poprzez podejmowanie działań zmierzających do życiowego usamodzielnienia osób i rodzin oraz ich integracji ze środowiskiem.*

Ustawa w art. 4 podkreśla konieczność własnej aktywności klientów pomocy społecznej w poszukiwaniu dróg wyjścia z trudnych sytuacji życiowych, ze zobowiązaniem ich do konieczności współpracy z instytucjami udzielającymi poparcia pod rygorem wstrzymania bądź zaprzestania świadczeń: *Osoby i rodziny korzystające z pomocy społecznej są zobowiązane do współdziałania w rozwiązywaniu ich trudnej sytuacji życiowej.*

Ustawa odnosi się także do **zasady planowania stałości opieki**¹⁵, rozumianej jako zobowiązanie do podjęcia, w możliwie jak najkrótszym czasie, wiążących decyzji dotyczących przyszłości dziecka. To zobowiązanie do zapobiegania umieszczeniu dziecka poza rodziną oraz do skrócenia pobytu dziecka w opiece zastępczej, z optymalnym do sytuacji rozeznaniem możliwości powrotu dziecka do rodziny naturalnej (reintegracja rodziny) lub określenia najlepszej formy opieki zastępczej (preferencja dla rodzinnych form opieki). *Dla osiągnięcia tego celu przeprowadza się wnikliwe rozeznanie sytuacji, następnie przygotowanie i konsekwentne realizowanie planu opieki. Dziecku, które nie może pozostać w rodzinie biologicznej (włączając w to krewnych) lub do niej wrócić, stara się znaleźć rodzinę adopcyjną lub zapewnić mu stałą opiekę w rodzinie zastępczej*¹⁶.

Bardzo ważną zasadą, na której oparty został reformowany system opieki nad dzieckiem jest **zasada personalizmu** w podejściu do dziecka. Wyrażona ona została m.in. w zobowiązaniu do zespołowej oceny zasadności pobytu dziecka w placówce - anonimową radę pedagogiczną zastąpiono konkretnym, imiennie odpowiedzialnym zespołem specjalistów¹⁷. Z zasady personalistycznego podejścia do dziecka wynika obowiązek opracowywania przy współdziałaniu dziecka indywidualnego planu pracy z dzieckiem oraz indywidualnego planu usamodzielnienia pełnoletniego wychowanka. Tak więc kolektywne podejmowanie decyzji o losach dziecka przez anonimową w swojej masie radę pedagogiczną zastąpiono zadaniami i obowiązkami imiennie przypisanymi do poszczególnych wychowawców i specjalistów pracujących z dzieckiem. Kolektywne metody wychowawcze - z dominującym oddziaływaniem na jednostkę metody wychowania przez grupę, których szczytowym osiągnięciem była metoda wychowania rodzinkowego zastąpiono indywidualnymi metodami oddziaływań wychowawczych z zachowaniem pełni podmiotowości i indywidualności każdego wychowanka.

Zasada poszanowania prawa dziecka do życia w rodzinie, z uwzględnieniem **prymatu rodziców w wychowaniu dziecka**, to zobowiązanie wszystkich uczestników pieczy zastępczej nad dzieckiem do podejmowania wszelkich możliwych działań na rzecz powrotu dziecka do rodziny naturalnej. Realizacja tej zasady wyraża się w zobowiązaniu do umożliwienia dziecku podtrzymywania więzi emocjonalnych z rodziną, prowadzeniu działań na rzecz powrotu dziecka do rodziny.

¹⁵ A.N. Maluccio: *Planowanie stałości w opiece nad dziećmi* (w:) Z.W. Stelmaszuk (red.): *Współczesne kierunki w opiece nad dzieckiem. Wybór tekstów*. Wyd. ŻAK, Warszawa 1999¹⁶ Z.W. Stelmaszuk: *Nowe spojrzenie na rodzinę* (w:) Z.W. Stelmaszuk (red.): *Współczesne kierunki w opiece nad dzieckiem.*, op. cit.

¹⁷ Patrz paragraf 11 rozporządzenia z dnia 14 lutego 2005 r. w sprawie placówek opiekuńczo – wychowawczych (Dz. U. 2005 nr 37, poz. 331).

Z tej zasady oraz **zasady poszanowania praw rodziców**, o ile sąd nie zakazał styczności lub nie ograniczył ich praw, wynika zobowiązanie do umożliwienia dzieciom regularnych osobistych kontaktów z rodzicami i realizacji prawa rodziców do styczności z dziećmi.

3.3 Założenia i struktura reformowanego systemu

Bardzo ważne dla zrozumienia istoty zmian jakie zaszły w systemie opieki zastępczej nad dzieckiem jest prześledzenie gradacji i kolejności proponowanych form pomocy, wsparcia i interwencji. System pieczy zastępczej nad dzieckiem pozbawionym opieki rodziców - opisany w rozdziale 4 „*Opieka nad rodziną i dzieckiem*” w dziale II ustawy o pomocy społecznej – został przez ustawodawcę konsekwentnie i świadomie oparty na konstytucyjnej zasadzie pomocniczości i międzynarodowych zasadach prawa rodzinnego.

W sytuacjach, gdy rodzina ma trudności z wypełnianiem swoich zadań w art. 70 ups rozpoczynającym rozdział 4 wymieniona jest cała gama form pomocy dziecku i rodzinie. Rodzina, w myśl założeń ustawy może skorzystać z poradnictwa rodzinnego, terapii mającej na celu przywrócenie rodzinie zdolności do wypełniania jej zadań, pracy socjalnej. Pomoc ta powinna być świadczona przez specjalistów przygotowanych do pracy z rodziną w środowisku lokalnym. Dzieci powinny w pierwszeństwie korzystać z lokalnych placówek wsparcia dziennego oraz innych form pomocy dających równocześnie wsparcie dziecku i rodzinie. W sytuacjach koniecznych umieszczenia dziecka poza rodziną ustawa akcentuje podmiotowość dziecka i rodziny oraz prawo dziecka do: wychowania w rodzinie, a w przypadkach koniecznych zapewnienie w miarę możliwości wychowania w rodzinnych formach opieki. Wychowanie w formach pieczy zastępczej powinno respektować prawo dziecka do stabilnego środowiska wychowawczego, do utrzymywania osobistych kontaktów z rodziną, powrotu do rodziny naturalnej. Następnie wymienione są podstawowe prawa dziecka do poszanowania jego godności, wartości osobowej, prywatności, rozwoju zgodnie z jego wolą, możliwościami i potrzebami z poszanowaniem woli rodziców. Zaakcentowane są też: prawo do pomocy w przygotowaniu do usamodzielnienia, dostępu do informacji, wyrażania opinii w sprawach, które go dotyczą oraz prawo do ochrony przed poniżającym traktowaniem i karaniem. W artykule tym mamy więc odniesienie do kardynalnych zasad aksjologicznych, na których oparta jest ustawa: zasady pomocniczości, personalizmu, stałości opieki, poszanowania prawa dziecka do życia w rodzinie, z uwzględnieniem prymatu rodziców w wychowaniu dziecka, poszanowania praw rodziców.

Dalej ustawodawca konsekwentnie omawia kolejne zagadnienia w określonym porządku formalnym:

- Wspieranie funkcji opiekuńczych rodziny poprzez specjalistyczne formy pomocy na bazie środowiskowych placówek opiekuńczo-wychowawczych wsparcia dziennego (art. 71 ups);
- Zapewnienie dziecku opieki i wychowania w rodzinie zastępczej:
 1. Spokrewnionej z dzieckiem;
 2. Niespokrewnionej z dzieckiem;
 3. Zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem:
 - a. Wielodzietnej;
 - b. Specjalistycznej
 - c. O charakterze pogotowia rodzinnego (art. 74).
- Umieszczenie dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu:
 1. Interwencyjnego;
 2. Rodzinnego;
 3. Socjalizacyjnego (art. 80 ups).

Kolejność zadań dotyczących pomocy rodzinie i dziecku wymienionych w ustawie nie jest przypadkowa. Pierwsze zadania dotyczą pomocy profilaktycznej i wsparcia w rodzinie i na bazie rodziny oraz środowiska lokalnego. Dopiero, gdy te formy pomocy zawiodą ustawodawca wymienia formy opieki zastępczej typu rodzinnego, a w ostatniej kolejności typu instytucjonalnego.

Wyrazem woli i chęci zerwania z dotychczas dominującym systemem opieki instytucjonalnej, powszechnie krytykowanym przez zwolenników zmian, jest odejście od tradycyjnego nazewnictwa. I tak: **placówki wsparcia dziennego** to dotychczasowe świetlice środowiskowe (włączono także do nich tradycyjne ogniska wychowawcze); **placówki interwencyjne** to dotychczasowe pogotowia opiekuńcze; **placówki rodzinne** to dotychczasowe rodzinne domy dziecka; **placówki socjalizacyjne** to domy dziecka; placówki resocjalizacyjne to dotychczasowe młodzieżowe ośrodki wychowawcze, które przy dużym nacisku lobby nauczycielskich związków zawodowych przeniesiono z dniem 1 stycznia 2004 roku ponownie do resortu edukacji¹⁸.

4. Rodzina

Rodzina jest powszechnie uznawana za naturalne, pierwotne w stosunku do innych i podstawowe środowisko funkcjonowania i rozwoju dziecka.

*Rodzina jako podstawowa komórka społeczeństwa oraz naturalne środowisko rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci, powinna być otoczona niezbędną ochroną i wsparciem, aby mogła w pełnym zakresie wypełniać swoje obowiązki wobec społeczeństwa - czytamy w Preambule Konwencji o prawach dziecka. Szczególne znaczenie rodziny w społeczeństwie podkreśla zapis w dokumentach Światowego Szczytu Rozwoju Społecznego: /.../rodzina stanowi podstawową komórkę społeczeństwa, odgrywającą kluczową rolę w rozwoju społecznym i jako taka powinna być wspierana względem praw, zdolności i zakresu odpowiedzialności jej członków /.../*¹⁹.

Zarówno Konstytucja RP, jak i Konwencja o prawach dziecka, a także inne akty prawa międzynarodowego oraz ustawy prawa krajowego nakazują wszystkim kierowanie się:

- Dobrem dziecka – wszystkie działania powinny być podejmowane w najlepiej pojętym interesie dziecka, biorąc pod uwagę, że naturalnym środowiskiem rozwoju dziecka jest rodzina;
- Zasadą równości (powszechności) – troską o ochronę praw każdego dziecka;
- Poszanowaniem praw, obowiązków i odpowiedzialności rodziców.

Polityka społeczna państwa wobec dziecka i rodziny powinna - uwzględniając konstytucyjną zasadę pomocniczości - znaleźć odzwierciedlenia w przepisach i działaniach służb społecznych oraz w prorodzinnym charakterze takich świadczeń jak: zasiłek rodzinny, zasiłek porodowy, opiekuńczy, wychowawczy, zasiłek pielęgnacyjny na dziecko niepełnosprawne, zasiłek macierzyński, urlop macierzyński i wychowawczy. Mówiąc o świadczeniach społecznych należy mieć także świadomość ścisłego powiązania polityki społecznej z polityką gospodarczą.

Mówiąc o rodzinie należy także pamiętać o tych „wartościach dodanych” związanych z wychowaniem dziecka w rodzinie, których na co dzień najczęściej sobie nie uświadamiamy. Rodzina wypełnia „darmowo” podstawowe funkcje społeczne i zdrowotne, zwłaszcza wobec osób starszych i dzieci. Wartością jest moralne i etyczne wychowanie w rodzinach, które owocuje u dorosłych już dzieci pełnieniem odpowiedzialnych i dojrzałych społecznie ról obywatelskich oraz pomyślnym rozwojem gospodarczym kraju.

4. 1 Władza rodzicielska

Uznając zasadę autonomii i prymatu rodziny, Konstytucja RP dopuszcza możliwość ingerencji w sferę władzy rodzicielskiej (art. 48 ust 2). Także Konwencja o prawach dziecka, akcentując autonomię rodziny, dopuszcza jednak możliwość interwencji w celu zapobieżenia niekorzystnej dla dziecka sytuacji (art. 9 ust. 1) – w przypadkach uzasadnionych poprzez odseparowanie dziecka od rodziny (art. 20).

¹⁸ Ustawa z dnia 27 czerwca 2003 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2003, nr 137, poz. 1304).

¹⁹ Paragraf 26 Deklaracji Światowego Szczytu Rozwoju Społecznego, Kopenhaga 1995.

Wykonywanie władzy rodzicielskiej.

Zgodnie z treścią przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego rodzice wychowują dziecko pozostające pod ich władzą rodzicielską i kierują nim, a dziecko winne jest im posłuszeństwo. Władzę rodzicielską powinni oni jednak sprawować zgodnie z dobrem swojego dziecka, troszcząc się o jego fizyczny i duchowy rozwój, uwzględniając w swoich decyzjach stopień jego dojrzałości. Władza rodzicielska powinna być wykonywana z uwzględnieniem dobra dziecka i interesu społecznego. Granicę władzy rodzicielskiej wyznacza **dobro dziecka**²⁰.

Zasada autonomii rodziny i jej prymatu w wychowaniu dzieci: „...Nikt nie będzie podlegać arbitralnemu wkraczaniu w jego życie prywatne, rodzinę, ...Każdy jest uprawniony do ochrony prawnej przed takim wkraczaniem lub takimi zamachami” wyrażana w wielu dokumentach międzynarodowych²¹ nie stoi w sprzeczności z prawnym charakterem zobowiązań rodziców względem dzieci.

Władza rodzicielska to przede wszystkim wykonywanie przez rodziców obowiązków wobec dziecka. Obejmuje ona całokształt spraw dotyczących dziecka: pieczę nad jego osobą, zarząd jego majątkiem, reprezentowanie dziecka oraz nadawanie kierunku wychowaniu dziecka.

Dziecko pozostaje aż do pełnoletności pod władzą rodzicielską – z chwilą ukończenia lat 18 władza z mocy prawa wygasa (art. 92 kro). Przy braku jednolitej definicji uważa się, że władza rodzicielska to ogół obowiązków rodziców względem dziecka w celu należytego wykonania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz wychowania i kierowania dzieckiem. Składnikiem władzy rodzicielskiej są także uprawnienia rodziców.

Wychowanie dziecka to kształtowanie jego osobowości, postaw emocjonalnych i systemu wartości. To także wyposażenie dziecka w umiejętności współżycia społecznego, wykształcenie poczucia obowiązków i odpowiedzialności i szeregu innych cech potrzebnych w prawidłowym funkcjonowaniu osobniczym i społecznym. Wachlarz oddziaływań rodziców wobec dziecka w ramach wychowania obejmuje z jednej strony oddziaływania fizyczne, takie jak: dbałość o zdrowie, życie, sprawność fizyczną dziecka, wypoczynek, odpowiednie warunki mieszkaniowe, ubranie i wyżywienie, z drugiej zaś strony to oddziaływania duchowe. Do nich należy zaliczyć: wpajanie dziecku zasad moralnych i zasad współżycia społecznego, kształtowanie charakteru i nawyków.

Kierowanie dzieckiem to podejmowanie odpowiedzialnych decyzji m.in. w sprawach obywatelstwa dziecka, zmiany imienia i nazwiska, określenia miejsca pobytu, sposobu leczenia, światopoglądu, wyboru kierunku edukacji, sposobu wychowania, rozwoju zainteresowań, wyjazdów zagranicę, regulowanie oraz nadzorowanie trybu życia dziecka, w tym ochrona dziecka przed zagrożeniami i demoralizacją.

Właściwie rozumiane dobro dziecka wymaga od rodziców osobistego oddziaływania na dzieci własnym przykładem i autorytetem. To także okazanie dziecku zainteresowania i poświęcenia, służenie pomocą i radą, sprawowanie osobistej opieki i nadzoru, sprawiedliwe traktowanie.

Oczywiście ten katalog zobowiązań i zadań rodziców w ramach wychowania i kierowania dzieckiem jest katalogiem otwartym, opartym o obowiązujące normy prawne i społeczne oraz dorobek nauk pedagogicznych.

²⁰ **Zasada dobra dziecka** : nakaz kierowania się kryterium najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka w działalności publicznych i prywatnych instytucji: opieki społecznej, sądów, władz administracyjnych, ciał ustawodawczych. (przepisy kro: art.56, 109, 114); (Konwencja: art. 3).

²¹ m.in. w: Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych (art.10); Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (art.23), Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ z XII 1948 r.

Obowiązek posłuszeństwa.

Jednym z elementów władzy rodzicielskiej jest zobowiązanie dziecka do posłuszeństwa wobec rodziców poprzez podporządkowanie się ich woli. Rodzice w ramach prawidłowego wykonywania władzy rodzicielskiej powinni w swych oddziaływaniach wychowawczych odwoływać się do własnego przykładu, perswazji z uwzględnieniem psychiki, osobowości i wieku dziecka. Wśród zalecanych do stosowania środków wychowawczych powinni dążyć do świadomego i niewymuszonego podporządkowania się dzieci ich życzeniom i poleceniom z poszanowaniem godności dziecka. W sytuacjach nagannego zachowania dzieci i odmowy wykonania poleceń dopuszczalne jest stosowanie wymuszenia posłuszeństwa w drodze upomnienia, a nawet karcenia fizycznego w odpowiedniej formie, bez szkody dla zdrowia fizycznego i psychicznego dziecka (Patrz komentarz do art 95 w : *Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy z komentarzem* (red.:) H. Ciepla ..., Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 2002).

W świetle powyższych stwierdzeń o możliwości karcenia fizycznego dziecka nasuwa się pytanie:

Czy obowiązujące w Polsce przepisy pozwalają na bicie dzieci?

Konwencja o prawach dziecka jednoznacznie stwierdza, że każde dziecko ma prawo do ochrony przed poniżającym traktowaniem i karaniem oraz wszelkimi formami przemocy (art.: 2, 19, 28, 34, 35, 37, 39 Konwencji). Zakaz stosowania kar cielesnych wynika jednoznacznie z przepisów Konstytucji RP, która w art. 40 zakazuje tortur, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania oraz karania, a także stosowania kar cielesnych, zaś w art. 72 zapewnia ochronę praw dziecka, w szczególności przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.

Z kolei ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny* (Dz. U. Nr 88, poz. 553 ze zm.) w art. 217 § 1 stanowi, iż każdy, kto uderza człowieka lub w inny sposób narusza jego nietykalność cielesną, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. Dodatkowe gwarancje w odniesieniu do zakazu stosowania przemocy wobec dziecka i rodziny zawiera art. 207 § 1 kk, który stwierdza, że karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat podlega ten, kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny.

W świetle prawa każdorazowe naruszenie cielesności dziecka jest zabronione. Jest to zarazem naruszenie jego godności i jako takie stanowi naruszenie praw dziecka. Kary fizyczne jako metoda wychowawcza są zakazane prawnie.

Problem: Współczesne prawo karne toleruje karcenie małoletnich jako uprawnienie wychowawcze rodziców, uznając je za pewien istniejący fakt społeczny (pozaprawny kontratyp). Ma on zastosowanie wobec kar o charakterze wychowawczym, które są wymierzone przez rodziców „w kontekście wychowawczym” w sposób „symboliczny” (np. klaps) i nie „powodują jakiegokolwiek uszczerbku na zdrowiu fizycznym i psychicznym dziecka”. Walka z nim powinna koncentrować się głównie na zmianie świadomości społecznej.

4.2 Obowiązek pomocy i interwencji

Obowiązek udzielania pomocy rodzinie.

O kondycji rodziny trwa burzliwa debata, **jak pomagać i wspierać rodzinę w sytuacji jej dysfunkcji i zagrożenia dobra dziecka.** Jedni kładą nacisk na autonomię rodziny i jej bezwzględny prymat w wychowaniu dzieci akcentując, że to rodzina powinna podejmować decyzje o potrzebie skorzystania z pomocy i wsparcia. Inni biją na alarm domagając się w przypadkach dysfunkcji rodziny zaostrzenia środków interwencyjnych, z możliwością penalizacji niektórych zachowań (np. kary cielesne wymierzone dzieciom) i obligatoryjnej ingerencji w życie rodziny.

W sytuacji nie wywiązywania się rodziców z ich obowiązków wobec dzieci właściwe organy władzy państwowej (w tym samorządowe) powinny udzielić rodzicom i dziecku stosownej pomocy. Korzystanie z pomocy właściwych instytucji publicznych nie zależy od uznania rodziców. Prawo rodziców do wychowania swoich dzieci jest zarazem ich obowiązkiem. Gdy rodzice nie wywiązują się ze swoich obowiązków i nie zwracają się do właściwych służb o pomoc, służby te są zobowiązane z urzędu udzielić pomocy z chwilą powzięcia wiadomości o takiej potrzebie.

Obowiązek udzielenia pomocy zachodzi w sytuacji, gdy jest to niezbędne dla prawidłowego wykonywania władzy rodzicielskiej. Pomoc ta może polegać na udzieleniu dziecku należnych świadczeń medycznych, socjalnych, poradzeniu rodzicom, jak rozwiązać trudności wychowawcze, na skierowaniu do właściwego specjalisty. Pomocy powinna udzielić stosowna instytucja publiczna (szkoła, ośrodek pomocy społecznej, placówka zdrowia, poradnia specjalistyczna i inne) z chwilą powzięcia informacji o problemach dziecka lub rodzica. Do udzielenia pomocy instytucje te może zobowiązać także sąd (art. 100 kro).

Spółeczny i prawny obowiązek interwencji.

W sytuacjach drastycznych - przemocy, wykorzystywania seksualnego, degradacji rodziny na tle patologii, alkoholizmu, zaniedbywania i niezaradności wychowawczej z zagrożeniem dziecka demoralizacją, pozostawiania dziecka czasowo bez opieki - stajemy przed dylematem, jak się zachować.

W takich sytuacjach prawo nie pozwala na dowolność i zdanie się na własne odczucia. Stosowne przepisy stanowią o tzw. społecznym bądź prawnym obowiązku powiadomienia. Każdy, komu znane jest zdarzenie zagrażające dobru dziecka i działania rodziców na jego szkodę, obowiązany jest powiadomić o tym sąd. Obowiązek ten spoczywa w szczególności na urzędach administracji publicznej, takich jak: urzędy stanu cywilnego, sąd, policja, placówki oświatowe, urzędy państwowe i samorządowe, prokuratura, opiekunowie społeczni, placówki i instytucje zajmujące się pomocą rodzinie, które powzięły taką informację w związku ze swoją działalnością (art.572 kpc)²².

Jeżeli pracujemy w instytucji państwowej lub samorządowej i w związku ze swoją działalnością służbową dowiadujemy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, powinniśmy niezwłocznie zawiadomić policję bądź prokuratora oraz przedsięwziąć niezbędne czynności do czasu przybycia organu powołanego (do takich działań zobowiązują nas art.304 kpk²³ i art. 4 § 3 upn²⁴).

W przypadkach świadczących o demoralizacji osoby nieletniej ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich nakłada na każdego obowiązek zawiadamiania policji i sądu rodzinnego (art.4 § 1). Do przejawów demoralizacji możemy zaliczyć: alkoholizm, odurzanie się środkami narkotycznymi, prostytutkę, włóczęgostwo (wagary), uchylanie się od obowiązku szkolnego, obowiązku nauki, udział w grupach przestępczych, kradzież, naruszanie zasad współżycia społecznego – które jako czyny zabronione podlegają odpowiedzialności karnej.

Funkcjonariusze publiczni, w tym sędzia, kurator, pracownik administracji rządowej i samorządowej (nauczyciel i pracownik socjalny), którzy przekraczając swoje kompetencje lub niedopełniając obowiązków działają na szkodę interesu publicznego lub prywatnego (w tym przypadku na szkodę dziecka), podlegają karze do lat 3, a jeżeli działali nieumyślnie do lat 2 (art. 231 § 1 i 3 kk).

Powinniśmy pamiętać, że na pracownikach instytucji publicznych i niepublicznych pracujących z dziećmi spoczywa szczególny obowiązek reagowania na wszelkie przypadki zagrożenia dziecka bądź zagrożenia innych przez dzieci.

²² Ustawa z dnia 26 października 1982 r. – *Kodeks postępowania cywilnego* (Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zm.) – (dalej: kpc)

²³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks postępowania karnego* (Dz. U. Nr 89, poz. 555 ze zm.) – (dalej: kpk)

²⁴ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. – *o postępowaniu w sprawach nieletnich* (Dz. U. z 2002 r., Nr 11, poz. 109 ze zm.) – (dalej: upn)

4.3 Prawny charakter relacji w rodzinie

W debacie publicznej, której ton nadają media, często zapominamy, że relacje rodziców z dzieckiem poza emocjonalnymi mają także charakter prawny. Rodzice są odpowiedzialni za dzieci i mają dbać o ich rozwój. **Rodzina nie jest omnipotentna** i nie musimy czekać by dopiero, gdy dojdzie do nieszczęścia i ewidentnej krzywdy dziecka podejmować działania interwencyjne i naprawcze. Z drugiej strony, właściwe władze publiczne - szkoła, sąd, służba zdrowia, pomoc społeczna - powinny w porę dostrzec problemy i zaproponować adekwatne środki pomocy.

Charakter władzy rodzicielskiej wyznacza wielostronny stosunek prawny łączący rodziców z dzieckiem, osobami trzecimi, instytucjami publicznymi.

- Relacja rodziców z dzieckiem to **stosunek rodzinnoprawny** regulowany na gruncie kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Granicą interwencji prawnej jest przekonanie, że działania rodziców (rodzica) naruszają dobro i interes dziecka;
- Relacje z osobami trzecimi to **relacje cywilnoprawne** wynikające z podmiotowego prawa rodziców do dziecka (władzy rodzicielskiej), np. osoby trzecie nie mogą bez wiedzy rodzica przetrzymywać dziecka i podejmować wobec niego decyzji;
- Relacje z państwem (instytucjami publicznymi) to **stosunek administracyjnoprawny** wynikający z obowiązków rodzica względem dzieci, np.: obowiązek szczepień, badań przesiewowych, obowiązek szkolny, obowiązek nauki – podlega on egzekucji w trybie ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

Tak więc z jednej strony rodzice powinni wychowywać swoje dzieci, dbać o ich zdrowie, edukację, zapewnić godziwe warunki egzystencji. Z drugiej zaś strony, na właściwych służbach społecznych spoczywa obowiązek dostrzeżenia problemów i zaproponowania w porę adekwatnej do problemów pomocy. W przypadku złej woli, świadomego zaniechania ze strony rodziców to w gestii tych instytucji pozostaje egzekucja obowiązków rodzicielskich w trybie administracyjno-prawnym.

4.4 Ingerencja we władzę rodzicielską

Wykonywanie władzy rodzicielskiej po rozwodzie.

Sąd rozwiązując małżeństwo przez rozwód orzeka równocześnie o władzy rodzicielskiej nad wspólnymi dziećmi. Może on przyznać pełnię władzy rodzicielskiej obojgu rodzicom lub powierzyć jej wykonanie jednemu z nich (temu, u którego dziecko będzie przebywać) „ograniczając” władzę drugiego rodzica poprzez określenie praw i obowiązków rodzica, w tym sposobu jego kontaktów z dzieckiem.

Jeżeli wymaga tego dobro dziecka sąd może orzec w wyroku rozwodowym (art. 12) o zawieszeniu (art. 110), ograniczeniu (art. 109) lub pozbawieniu władzy rodzicielskiej (art. 111kro).

Osobista styczność z dzieckiem.

Orzekając rozwód sąd nie orzeka o **prawie do styczności osobistej** z dzieckiem. Pojęcie to nie należy do zakresu władzy rodzicielskiej. Przewidując możliwość potencjalnych konfliktów sąd może określić dokładnie formy osobistej styczności z dzieckiem obojga rodziców.

W sytuacji zagrożenia dobra dziecka sąd może zakazać rodzicom pozbawionym władzy rodzicielskiej osobistej styczności z dzieckiem. Wyjątkowo sąd opiekuńczy może ograniczyć styczność z dzieckiem rodziców, których władza została ograniczona, przez umieszczenie dzieci w rodzinie zastępczej lub placówce (art. 113 kro).

Ograniczenie władzy rodzicielskiej.

Nienależyte wykonywanie władzy rodzicielskiej skutkuje ingerencją sądu opiekuńczego, który w zależności od stopnia zagrożenia dobra dziecka może wydać stosowne **zarządzenie**, w szczególności:

- zobowiązać rodziców oraz małoletniego do określonego postępowania z jednoczesnym wskazaniem sposobu kontroli wykonania wydanych zarządzeń,
- określić, jakie czynności nie mogą być przez rodziców dokonywane bez zezwolenia sądu, albo poddać rodziców innym ograniczeniom, jakim podlega opiekun,
- poddać wykonywanie władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego,
- skierować małoletniego do organizacji lub instytucji powołanej do przygotowania zawodowego albo do innej placówki sprawującej częściową pieczę nad dziećmi,
- **zarządzić umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej.**
- powierzyć zarząd majątkiem małoletniego ustanowionemu w tym celu kuratorowi (art. 109 kro).

Sytuacja, gdy np. rodzice odmawiają zgody na zabieg lub operację medyczną - potrzebne dla ratowania zdrowia lub życia dziecka - jest przykładem nienależytego wykonywania władzy rodzicielskiej i stwarza zagrożenie dobra dziecka. Podobnie jak działania polegające na nadużywaniu kar cielesnych lub długotrwałym zaniechaniu potrzeb dziecka. W takich sytuacjach sąd opiekuńczy może zastosować środki ograniczające władzę rodzicielską, chociażby w postaci nakazania rodzicom skierowania dziecka do szpitala, lub zobowiązania ich do określonego zachowania: dokonania potrzebnych z punktu widzenia dobra dziecka zabiegów, badań specjalistycznych czy też skierowania do właściwych specjalistów.

Ograniczenie władzy rodzicielskiej nie pozbawia rodziców określonych praw i obowiązków zawartych w pojęciu **kierowania**, m.in. dotyczy to podejmowania odpowiedzialnych decyzji w sprawach: obywatelstwa dziecka, zmiany imienia i nazwiska, określenia miejsca pobytu, sposobu leczenia, światopoglądu, wyboru kierunku edukacji, sposobu wychowania, rozwoju zainteresowań, wyjazdów zagranicę, regulowania oraz nadzorowanie trybu życia dziecka. Rodzice dalej korzystają z praw cywilnych: mogą dziedziczyć po dziecku, spoczywa na nich obowiązek alimentacyjny oraz zachowują prawo do styczności osobistej z dzieckiem. Zakres tych praw i obowiązków w uzasadnionych sytuacjach może określić i ograniczyć sąd.

Rodzina ma obowiązek podjęcia aktywności i współpracy z instytucjami pomagającymi jej przezwyciężyć trudności życiowe i usunąć przyczyny, z powodu których umieszczono jej dziecko w pieczy zastępczej (art. 4 ups). Przy dobrych rokowaniach sąd może przywrócić władzę rodzicielską, w sytuacji postawy nagannej – rażącego zaniechania swych obowiązków lub trwałego braku zainteresowania sytuacją dziecka – może pozbawić władzy rodzicielskiej.

Zawieszenie władzy rodzicielskiej.

W razie „przemijającej przeszkody” w wykonywaniu władzy rodzicielskiej sąd opiekuńczy może orzec jej zawieszenie. Zawieszenie będzie uchylone w wypadku, gdy przyczyna uniemożliwiająca wykonywanie władzy ustanie. Przyczynami będącymi podstawą do zawieszenia władzy rodzicielskiej mogą być: wyjazd rodzica zagranicę, odbywanie przez rodzica kary pozbawienia wolności, długotrwały pobyt w zakładzie leczniczym (np. choroba psychiczna, leczenie uzależnień), praca kontraktowa poza miejscem zamieszkania.

Pozbawienie władzy rodzicielskiej.

Jeżeli władza rodzicielska nie może być wykonywana z powodu trwałej przeszkody albo jeżeli rodzice nadużywają władzy rodzicielskiej lub w sposób rażący zaniechają swe obowiązki względem dziecka, sąd opiekuńczy może pozbawić rodziców władzy rodzicielskiej. Pozbawienie władzy rodzicielskiej może być orzeczone także w stosunku do jednego z rodziców.

Sąd może pozbawić rodziców władzy rodzicielskiej w szczególności gdy rodzice trwale nie interesują się dzieckiem. W razie ustania przyczyny, która była podstawą pozbawienia władzy rodzicielskiej, sąd opiekuńczy może władzę rodzicielską przywrócić.

Pozbawienie władzy rodzicielskiej lub jej zawieszenie może być orzeczone także w wyroku orzekającym rozwód lub unieważnienie małżeństwa.

Pozbawienie rodziców władzy rodzicielskiej nie ogranicza ich praw i obowiązków nie wchodzących w zakres władzy rodzicielskiej. Rodzice dalej korzystają z praw cywilnych: mogą dziedziczyć po dziecku, spoczywa na nich obowiązek alimentacyjny oraz zachowują prawo do styczności osobistej z dzieckiem.

Powyższe zasady prawa rodzinnego jednoznacznie ograniczają możliwości ingerencji w życie rodziny do sytuacji uzasadnionych, określonych stosownymi przepisami prawa i wyjątkowych. **Granicą prawną interwencji w rodzinie na rzecz dziecka jest przekonanie, że zostało naruszone jego dobro lub przepisy prawa rangi ustawy.** Jednak zanim dojdzie do interwencji w rodzinie ma ona prawo oczekiwać, że ktoś w porę dostrzeże jej problemy i udzieli adekwatnej pomocy.

5. Dziecko powierzane do opieki zastępczej

Dzieci umieszczane w zastępczych formach opieki pochodzą z różnych środowisk. Różne są też ich doświadczenia i przeżycia oraz związane z nimi urazy. Część dzieci w dotychczasowym środowisku rodzinnym lub zastępczym doznała traumatycznych przeżyć i wykazuje związane z nimi zaburzenia emocjonalne. Różny jest także poziom zaniedbań i zaniechań dotyczących ich stanu zdrowia, edukacji, socjalizacji. Wszystko to rzutuje na ich adaptację w środowisku zastępczym.

Dla dzieci umieszczenie w środowisku zastępczym oznacza oderwanie ich od dotychczasowego otoczenia - rozłąkę ze swoimi bliskimi: rodzicami, krewnymi, osobami znanymi ze szkoły czy najbliższego otoczenia. To także zmiana środowiska zamieszkania, często szkoły.

Tożsamość: Dzieci mają świadomość, że ich aktualni opiekunowie nie są rodzicami biologicznymi. Pomimo, iż doświadczyły przerwania pierwotnych związków rodzinnych, pamiętają doskonale swoich rodziców, środowisko w którym się dotychczas wychowywały. Dzieci starsze mają pełną świadomość sytuacji, w której się znajdują, świadomość swojej historii i tożsamości rodzinnej. Dzieci małe, gdy dorosną podejmują najczęściej starania dotarcia do „swoich korzeni”.

Każdy z nas ma własną przeszłość i własne sprawy, które są fundamentem naszego rozwoju. Dla każdego ważna jest tzw. pozytywna tożsamość, tym bardziej jest ona potrzebna dzieciom oderwanym od najbliższych i własnego środowiska. Na naszą tożsamość składa się wiedza o tych wszystkich elementach naszego życia, które sprawiają to, kim jesteśmy, że siebie akceptujemy i możemy żyć względnie normalnie ze świadomością naszej historii. O tożsamości dzieci wychowywanych w zastępczych formach opieki pisze m.in. Irena Obuchowska w artykule: *Dziecko w rodzinie i instytucji: od teorii do praktyk*²⁵.

5.1 Prawa dziecka w rodzinie zastępczej

Na gruncie ustawy o pomocy społecznej pewien (niepełny) katalog praw dziecka został wymieniony w art. 70 ust 3. Oto najważniejsze z wymienionych praw:

²⁵ Artykuł opublikowany w „Problemach Opiekuńczo-Wychowawczych” 1997 nr 3.

- **prawo do wychowania w rodzinie**

Fundamentalne prawo zobowiązujące instytucje publiczne do podejmowania wszelkich działań na rzecz powrotu dziecka z form zastępczych do rodziny. Prawo to podkreśla subsydiarny wobec rodziny charakter form pieczy zastępczej oraz preferuje rodzinne formy pieczy zastępczej nad formami instytucjonalnymi.

- **prawo stałości opieki**

To zobowiązanie do podjęcia, w możliwie jak najkrótszym czasie, wiążących decyzji dotyczących przyszłości dziecka. To zobowiązanie do skrócenia pobytu dziecka w opiece zastępczej, z optymalnym rozeznaniem możliwości jego powrotu do rodziny (reintegracja rodziny) lub określeniem najlepszej formy opieki zastępczej. *Dla osiągnięcia tego celu przeprowadza się wnikliwe rozeznanie sytuacji, następnie przygotowanie i konsekwentne realizowanie planu opieki. Dziecku, które nie może pozostać w rodzinie biologicznej (włączając w to krewnych) lub do niej wrócić, stara się znaleźć rodzinę adopcyjną lub zapewnić mu stałą opieką w rodzinie zastępczej*²⁶.

- **prawo do osobistej styczności z rodzicami i bliskimi**

Ten zapis ustawy jest realizacją prawa dziecka do osobistej styczności określonego w Konwencji o prawach dziecka (art. 9). To także realizacja prawa rodziców do styczności ze swoim dzieckiem w sytuacji, gdy pomimo ograniczenia lub pozbawienia władzy rodzicielskiej nie zostali oni pozbawieni prawa do styczności. Prawo to nakłada na instytucje i osoby sprawujące pieczę zastępczą obowiązek podejmowania aktywnych działań na rzecz jego realizacji.

Prawo dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej do podtrzymywania kontaktów z rodziną naturalną wynika z przepisów konwencji o prawach dziecka: *Państwa – Strony będą szanowały prawo dziecka odseparowanego od jednego lub obojga rodziców do utrzymania regularnych stosunków osobistych i bezpośrednich kontaktów z obojgiem rodziców, z wyjątkiem przypadków, gdy jest to sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka* (art. 9 ust. 3 Konwencji).

- **poszanowanie godności dziecka**

Godność dziecka, tak jak każdego człowieka jest podstawą uniwersalnych katalogów praw człowieka. Jest też pojęciem prawnym zagwarantowanym w Konstytucji: „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.” (art. 30 Konstytucji RP).

Każde **dziecko** z uwagi, że jest dzieckiem „wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej opieki prawnej” (Preambuła Konwencji).

Ustawa o pomocy społecznej za wysoce naganne uznaje też wszelkie przejawy naruszania nietykalności dziecka, formy psychicznego znęcania się i poniżania.

- **prawo do prywatności**

Prawo to znajduje właściwy wyraz w normie konstytucyjnej: „Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym” (art. 47 Konstytucji).

Na treść tego prawa w przypadku wychowanków rodzin zastępczych składa się m.in. ochrona prywatności dziecka poprzez: ochronę tajemnicy korespondencji, dyskrecjonalność informacji dotyczących jego rodziny i przeszłości. Ważnym problemem w ramach prawa do prywatności jest ochrona dziecka przed ujawnianiem jego wizerunku w przekazach medialnych.

²⁶ Z.W. Stelmaszuk: *Nowe spojrzenie na rodzinę* (w:) Z.W. Stelmaszuk (red.): *Współczesne kierunki w opiece nad dzieckiem. Wybór tekstów*. Warszawa 199

- **prawo do praktyk religijnych**

Treść tego prawa wynika z przekonania, że przy wyborze odpowiedniej formy pieczy zastępczej należy zagwarantować dziecku ciągłość wychowania z poszanowaniem jego tożsamości etnicznej, religijnej, kulturowej i językowej (art. 20 Konwencji). O światopoglądzie dziecka decydują jego rodzice ograniczeni w swym prawie dyrektywą Konstytucji RP nakazującą im w sprawach światopoglądowego wychowania dziecka uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, jego wolność sumienia i wyznania (rodzicom nie wolno wymuszać na dziecku praktyk religijnych). Rodzice zastępczy nie mogą narzucać dziecku światopoglądu sprzecznego z wyniesionym z domu rodzinnego. Z prawem tym wiąże się zasada doboru rodzin zastępczych – nie powinno powierzać się dziecka do rodzin mających inny światopogląd (wyznaną religię) niż wyniesiony przez dziecko z domu rodzinnego.

- **prawo do informacji**

Prawo to, w rozumieniu określonym w art. 13 Konwencji, dotyczy swobody dziecka w dostępie do informacji, prawa do kształtowania własnych poglądów w oparciu o samodzielną percepcję różnorodnych źródeł informacji:

„1. Dziecko będzie miało prawo do swobodnej wypowiedzi; prawo to ma zawierać swobodę poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji oraz idei wszelkiego rodzaju, bez względu na granice, w formie ustnej, pisemnej bądź za pomocą druku, w formie artystycznej lub z wykorzystaniem innego środka przekazu według wyboru dziecka.

2. Wykonywanie tego prawa może podlegać pewnym ograniczeniom, lecz tylko takim, które są przewidziane przez prawo i które są konieczne:

a) dla poszanowania praw lub reputacji innych osób albo

b) do ochrony bezpieczeństwa narodowego lub porządku publicznego, bądź zdrowia albo moralności publicznej.”

- **prawo do rozwoju i usamodzielnienia**

Dzieci umieszczone w pieczy zastępczej mają prawo do wszechstronnego rozwoju, z uwzględnieniem ich zainteresowań i uzdolnień, w tym prawo do korzystania z różnych form zabaw i wypoczynku. Pobyt w rodzinie zastępczej powinien przygotować dzieci do samodzielnego życia, tak by z chwilą osiągnięcia pełnoletności i usamodzielnienia mogli podejmować w dojrzały i odpowiedzialny sposób różnorodne role społeczne.

- **prawo do podmiotowego traktowania**

To jedno z fundamentalnych praw człowieka, które w przypadku dziecka ograniczone jest zastrzeżeniem zdolności do kształtowania własnych poglądów uwarunkowanej wiekiem i stopniem dojrzałości dziecka. W pełni wyraża je art. 12 Konwencji:

„1. Państwa-Strony zapewnią dziecku, które jest zdolne do kształtowania własnych poglądów, prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując je z należytą uwagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka.

2. W tym celu dziecko będzie miało w szczególności zapewnioną możliwość wypowiadania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami i procedurami prawa wewnętrznego.”

W sytuacji umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej prawo to wyraża się poprzez zasadę wysłuchania dziecka we wszystkich sprawach, które go dotyczą, np.: konieczność opuszczenia rodziny naturalnej, planowany pobyt w środowisku zastępczym, wybór formy opieki, zmiana statusu prawnego, perspektywa powrotu, usamodzielnienia itp. W sytuacji dzieci małych zasięganie opinii oraz wyjaśnianie wszystkich zmian w życiu dziecka zależy od stopnia jego rozwoju i rozumienia sytuacji. W przypadku dzieci powyżej 13 roku życia jest to obligatoryjny wymóg zasięgania opinii i udzielania pełnej informacji. Z chwilą ukończenia lat 16 zgoda lub brak zgody dziecka na umieszczenie w rodzinnych formach opieki powinny być decydujące.

Prawo do podmiotowego traktowania wiąże się także z pojęciami ograniczonej lub pełnej zdolności dziecka do podejmowania czynności prawnych oraz przedstawicielstwa ustawowego w imieniu dziecka.

5.2 Prawa dziecka a obowiązki

Katalog praw dziecka wymieniony w ustawie o pomocy społecznej (art. 70 ust. 3 ups) nie wyczerpuje zagadnienia. Pełnego zestawienia praw dziecka należy szukać w Konwencji o prawach dziecka, która zawiera najpełniejszy katalog praw dziecka.

Prawa i wolności mają inne niż obowiązki podstawy i źródła aksjologiczne. Wynikają one z tytułu bycia człowiekiem, dzieckiem. Prawa osobiste z tytułu bycia człowiekiem przynależą każdej istocie ludzkiej, także dzieciom-uczniom i są niezbywalne. Jako takie nie mogą być warunkowane spełnianiem obowiązków.

Źródłem obowiązków jest fakt przebywania i funkcjonowania w określonym środowisku, w określonej roli np. członka rodziny, ucznia, wychowanka, członka jakiejś społeczności (klubu sportowego, zespołu artystycznego itp.).

Nie można przykładowo warunkować obowiązkami prawa każdego z nas do poszanowania godności osobistej i szacunku, prawa do edukacji, ochrony zdrowia, prawa do ochrony więzi rodzinnych, czy też prawa do swobody myśli, światopoglądu.

Jest druga grupa praw wynikająca z ról jakie pełniimy: członka rodziny, ucznia, wychowanka, uczestnika grupy środowiskowej (artystycznej, sportowej). Prawa te wiążą się z obowiązkami, np. obowiązek: aktywnego uczestnictwa w życiu danej społeczności (rodziny), przestrzegania istniejących norm i zasad, dbałości o najbliższe otoczenie, szereg obowiązków wynikających z faktu przebywania w danym środowisku, czy wreszcie obowiązek sumiennego wywiązywania się z nałożonych obowiązków.

Odpowiedzialny rodzic, odpowiedzialny nauczyciel tak kieruje procesem wychowawczym, by przyuczyć dziecko do jego obowiązków z zachowaniem zasady poszanowania jego godności.

5.3 Proces usamodzielnienia

Usamodzielnienie wychowanków.

Podstawy prawne usamodzielnienia wychowanków zawarte są w ustawie z dnia 12 marca 2004 r. *o pomocy społecznej*, w rozdziale 4 *Opieka nad rodziną i dzieckiem* (art.: 88, 89, 90) oraz w rozporządzeniu Ministra Polityki Społecznej z 14 lutego 2005 r. *w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych* (par.: 6, 35, 36)²⁷. Szczegółowo kwestie usamodzielnień reguluje odrębne rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 23 grudnia 2004 r. *w sprawie udzielania pomocy na usamodzielnienie, kontynuowanie nauki oraz zagospodarowanie*²⁸.

Ustawa określa podstawowe kryteria pomocy świadczonej usamodzielnianemu wychowankowi, przysługującej mu z chwilą osiągnięcia pełnoletności, t.j. ukończenia 18 roku życia. W przypadku, gdy wychowanek osiągnął pełnoletność w trakcie kontynuacji nauki ma on prawo pozostania w placówce lub rodzinie zastępczej do ukończenia danej szkoły.

Osoba usamodzielniana */.../ zostaje objęta pomocą mającą na celu jej życiowe usamodzielnienie i integrację ze środowiskiem poprzez pracę socjalną, a także pomocą:*

- *pieniężną na usamodzielnienie;*
- *pieniężną na kontynuowanie nauki;*
- *w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w tym w mieszkaniu chronionym;*
- *w uzyskaniu zatrudnienia;*
- *na zagospodarowanie – w formie rzeczowej; /.../ (art. 88 ups).*

Prawo do pomocy ma osoba, która w danej formie opieki przebywała co najmniej rok.

²⁷ Dz.U. 2005, nr 37, poz. 331.

²⁸ Dz. U. 2005, nr 6, poz. 45.

Pomoc pieniężna na usamodzielnienie i na kontynuowanie nauki przysługuje osobom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej. Kryterium uprawniającym do pomocy jest:

- dla osoby usamodzielnianej gospodarującej samotnie dochód nie przekraczający 200% kwoty kryterium dochodowego na osobę samotnie gospodarującą (kwota ta to: 477 złotych);
- dla osoby usamodzielnianej żyjącej w rodzinie dochód na osobę nie przekracza 200% kryterium dochodowego (351 złotych).

Jeżeli usamodzielniany wychowanek spełnia powyższe kryteria to ma prawo do pomocy w wysokości:

- 400% podstawy (4x1647zł), gdy przebywał w rodzinie zastępczej niespokrewnionej z dzieckiem i zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem powyżej 3 lat²⁹;
- 300% podstawy, gdy przebywał w rodzinie zastępczej spokrewnionej powyżej 3 lat;
- 200% podstawy, gdy w rodzinie zastępczej przebywał od 2 do 3 lat;
- 100% podstawy, gdy w rodzinie zastępczej przebywał od roku do 2 lat.

Pomoc na zagospodarowanie w formie rzeczowej wynosi do 300% podstawy. Jest ona równa tej kwocie w przypadku usamodzielnianych wychowanków niepełnosprawnych w stopniu umiarkowanym lub znacznym. Szczegółowe regulacje dotyczące usamodzielnianych wychowanków zawarte na poziomie ustawy są z jednej strony gwarancją na ich uzyskanie przez osobę usamodzielnianą, z drugiej zaś strony wynikają ze świadomości wagi tego procesu w efektywności opieki zastępczej.

W porównaniu ze starym systemem nowością jest świadczenie w postaci pomocy pieniężnej na kontynuowanie nauki. Pomoc ta przyznawana na dany rok nauki w wysokości 30% podstawy miesięcznie - obecnie 494,10 zł³⁰ może być świadczona w sytuacji kontynuowania nauki na poziomie gimnazjum, szkoły ponadgimnazjalnej, szkoły ponadpodstawowej lub wyższej, nie dłużej niż do ukończenia 25 roku życia.

W założeniach autorów ta forma pomocy powinna motywować wychowanków do podnoszenia aspiracji edukacyjnych, a tym samym do lepszego przygotowania zawodowego i startu w dorosłe, samodzielne życie. Nie bez znaczenia, dla usamodzielnionego już wychowanka, jest gwarancja stałych kilkuletnich świadczeń, które przyczyniają się do pewnej stabilizacji w procesie integracji wychowanka z nowym środowiskiem społecznym.

Wśród zadań rodziny zastępczej ważne miejsce zajmuje zobowiązanie do aktywności na rzecz usamodzielnienia wychowanków. Obowiązek usamodzielnienia rozumiany jest jako ciągły proces wychowawczy, by przeciwdziałać zjawisku bezradności usamodzielnianych wychowanków.

Zakłada się aktywny udział wychowanka, który we współpracy z opiekunem usamodzielnienia musi przystąpić do opracowania indywidualnego programu usamodzielnienia, zatwierdzanego przez kierownika powiatowego centrum pomocy rodzinie. *Tak więc program usamodzielnienia jest zarazem kontraktem z osobą usamodzielnianą*³¹.

Aktywna i świadoma postawa wychowanka wymagana jest także przy ubieganiu się o przyznanie pomocy pieniężnej na usamodzielnienie i na kontynuację nauki – musi on wystąpić ze stosownym wnioskiem do starosty właściwego ze względu na miejsce zamieszkania przed umieszczeniem go w opiece zastępczej. Podobny wniosek o przyznanie pomocy w formie rzeczowej wychowanek musi złożyć u starosty właściwego ze względu na planowane miejsce osiedlenia. Pomoc pieniężna warunkowana jest postawą wychowanka i gwarancją rękojmi wykorzystania jej zgodnie z przeznaczeniem.

²⁹ Ta zmiana została wprowadzona rozporządzeniem Ministra Polityki Społecznej z dnia 24 października 2007 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie udzielania pomocy na usamodzielnianie, kontynuowanie nauki oraz zagospodarowanie (Dz. U. Nr 208, poz. 1507).

³⁰ Za podstawę do określania świadczeń uznaje się aktualnie kwotę 1647 złotych.

³¹ M. Andrzejewski *Uwagi do rozporządzenia*, w: Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze 2001, nr 4.

Pomoc przyznawana osobie usamodzielnianej jest warunkowana. Można jej odmówić, gdy osoba usamodzielniana:

- przed osiągnięciem pełnoletności opuści samowolnie daną formę opieki;
- porzuci naukę i nie podejmie zatrudnienia;
- została skazana prawomocnym wyrokiem za popełnienie przestępstwa z winy umyślnej.

Pomocy można także odmówić, gdy istnieje uzasadnione przypuszczenie, że zostanie wykorzystana na cele niezgodne z przeznaczeniem. Dyscyplinującą rolę odgrywa zapis o możliwości wstrzymania pomocy na kontynuację nauki, gdy dana osoba trzykrotnie zmienia szkołę na tym samym poziomie.

Nowością jest możliwość, w uzasadnionych przypadkach, zawieszenia świadczeń na kontynuowanie nauki uwarunkowana: stanem zdrowia, zdarzeniem losowym, przerwą związaną z podjęciem nauki na wyższym poziomie, marnotrawieniem przyznanej pomocy, przerwaniem realizacji programu usamodzielnienia.

Osobą odpowiedzialną za proces usamodzielnienia wychowanka jest przydzielony opiekun usamodzielnienia, którym może zostać: rodzic zastępczy, pracownik socjalny lub inna osoba zaprzyjaźniona z wychowankiem, o ile wyrazi na to zgodę.

Osoba korzystająca z zamieszkania w mieszkaniu chronionym jest zobowiązana do ponoszenia częściowych kosztów jego utrzymania.

Usamodzielnieni już wychowankowie placówek opiekuńczo-wychowawczych mają prawo do pomocy przez okres 3 lat po opuszczeniu placówki: *Specjaliści pracujący w placówce opiekuńczo-wychowawczej udzielają porad byłym wychowankom placówki opiekuńczo-wychowawczej w okresie 3 lat po opuszczeniu przez nich placówki*³². Zapis ten jest wyrazem przekonania o potrzebie pomocy i wsparcia, jako element tzw. opieki następczej. Nie zawiera on jednak żadnych konkretnych zobowiązań i ma charakter deklaracyjny. Jego realizacja zależy od „dobrej woli” osób pracujących w placówce.

Proces usamodzielnienia można uznać za końcowy etap pobytu dziecka w środowisku zastępczym – zarówno instytucjonalnym jak i rodzinnym. Ukończenie 18-tego roku życia to osiągnięcie pełnoletności, otrzymanie pełni praw i obowiązków. Tylko jednak pozornie w tym wieku młody człowiek jest naprawdę dorosły i potrafi samodzielnie funkcjonować jako niezależna jednostka. Do tego potrzebne jest posiadanie podstawowego zaplecza w postaci właściwych warunków życia – mieszkania i pracy. Ale do tego potrzebne jest również coś więcej – mianowicie wsparcie ze strony innych osób, zwłaszcza rodziny naturalnej. Tego ostatniego właśnie najczęściej brakuje w przypadku wychowanków z instytucjonalnych i rodzinnych form opieki zastępczej.

6. Rodzina zastępcza – środowisko zastępcze

6.1 Rodzinne formy opieki zastępczej

Dziecku pozbawionemu całkowicie lub częściowo opieki rodzicielskiej zapewnia się opiekę i wychowanie w rodzinie zastępczej (art. 72 ups). Jednym z podstawowych celów rodziny zastępczej, tak jak każdej formy opieki jest praca na rzecz powrotu dziecka do rodziny naturalnej.

Do rodzinnych form opieki zastępczej należy także zaliczyć rodzinne domy dziecka będące zarazem instytucjonalną formą opieki.

³² Patrz paragraf 27 rozporządzenia Ministra Polityki Społecznej z dnia 14 lutego 2005 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz. U. 2005 r. nr 37, poz. 331).

Rodzaje rodzin zastępczych:

- rodziny spokrewnione z dzieckiem - „zobowiązane do dostarczenia środków utrzymania”, czyli do alimentacji;
- rodziny niespokrewnione z dzieckiem, które nie mogą być zobowiązane do dostarczenia środków utrzymania;
- rodziny zawodowe niespokrewnione z dzieckiem:
 - wielodzietne
 - specjalistyczne
 - o charakterze pogotowia rodzinnego (art. 74 ups).

Ustawodawca oraz resort odpowiedzialny za opiekę zastępczą nad dzieckiem w miarę rozwoju systemu rodzin zastępczych, w tym pilotażowych do reformy działań podejmowanych przez niektóre powiaty³³ zdecydował się poszerzyć formułę rodzinnej opieki zastępczej wprowadzając kolejne formy rodzinnej opieki zastępczej.

Wśród rodzin zastępczych na szczególną uwagę i komentarz zasługują pogotowia rodzinne (pełna ustawowa nazwa: **rodziny zastępcze zawodowe niespokrewnione z dzieckiem o charakterze pogotowia rodzinnego** (art. 74 ups). To przeszkolone rodziny, w których jedna osoba otrzymuje wynagrodzenie za opiekę nad powierzonymi dziećmi. Pogotowia rodzinne to rodziny gotowe do przyjęcia w trybie interwencyjnym każdego dziecka do lat 10. Pogotowia rodzinne nastawione są na opiekę okresową nad dziećmi do chwili wyjaśnienia sytuacji dziecka i jego powrotu do rodziny naturalnej, a w przypadku, gdy to jest niemożliwe do czasu powierzenia dziecka do rodziny zastępczej. Nie dłużej niż przez 12 miesięcy, chyba, że istnieją uzasadnione okoliczności przedłużenia pobytu o kolejne 3 miesiące. W dłuższej perspektywie czasowej rodziny o charakterze pogotowia rodzinnego powinny przyczynić się do ograniczenia dwóch instytucjonalnych form opieki: placówek opiekuńczych dla małych dzieci (dawniej domy małego dziecka) oraz pogotowiu opiekuńczych.

Rodziny specjalistyczne, w których jedna z osób otrzymuje wynagrodzenie z tytułu świadczonej opieki i wychowania, to alternatywa na profesjonalną opiekę nad dziećmi niepełnosprawnymi, i wymagającymi resocjalizacji w „terapeutycznych” i kameralnych warunkach rodziny. Ta forma opieki zaczęła rozwijać się niejako oddolnie i dotyczy powiatów zaangażowanych w przekształcanie systemu opieki. Część powiatów nie czekając na stosowne zmiany w przepisach rozpoczęła szkolenia i powołała do życia rodziny zastępcze specjalistyczne – ich doświadczenia stanowią swoisty pilotaż reformy systemu.

Wielodzietne rodziny zastępcze to rodziny, w których jedna z osób otrzymuje wynagrodzenie za opiekę nad dziećmi (troje do sześciu dzieci). Można zaryzykować stwierdzenie, że ta forma opieki to alternatywa dla rodzinnych domów dziecka. Resort polityki społecznej - mając spore problemy ze statusem formalnym i prawnym rodzinnych domów dziecka, jako rodzinnej a zarazem instytucjonalnej formy opieki: kwestie urlopów i zastępstw za osoby prowadzące placówki – nie negując potrzeby istnienia rodzinnych domów dziecka zaproponował podobną, alternatywną i „odinstytucjonalizowaną” formę opieki zastępczej.

6.2 Rodziny zastępcze niespokrewnione

Podstawowym celem umieszczenia dziecka poza rodziną jest udzielenie wsparcia dziecku i rodzinie. Piecza zastępcza z założenia jest nastawiona na przywracanie dziecka rodzinie. W sytuacji naprawy chorego układu rodzinnego (reintegracja rodziny) dziecko powinno do niej wrócić.

Tak więc rodzinna opieka zastępcza z założenia jest opieką tymczasową. Oczywiście, w sytuacji uzasadnionej może ona oznaczać wychowywanie dziecka długookresowe – do usamodzielnienia. Tymczasowość jako nadrzędna idea nie wyklucza zaangażowania emocjonalnego po stronie rodziny zastępczej.

³³ Patrz: M. Kaczmarek, *Stan opieki zastępczej nad dzieckiem "na półmetku" wdrażania reformy* w: red. M. Raclaw-Markowska, S. Legat, *Opieka zastępcza nad dzieckiem i młodzieżą – od form instytucjonalnych do rodzinnych*, Warszawa 2004.

Rodzina zastępcza nie przejmuje pełni praw rodzicielskich. To rodzicom biologicznym, pomimo dysfunkcji i patologicznych w stosunku do dzieci zachowań, przysługuje władza rodzicielska i na nich spoczywa odpowiedzialność za dzieci. **Realizując swoje zadania opiekuńcze i wychowawcze rodzina zastępcza bierze wraz z rodziną naturalną współodpowiedzialność za dziecko (piecza podzielona).**

Rodziny te powinny otrzymać wiadomości na temat opieki nad dziećmi ze specjalnymi potrzebami. Kandydaci na rodziców zastępczych powinni poznać szczegółowo problemy konkretnego dziecka oraz wcześniej być przeszkoleni w zakresie praktycznych umiejętności wychowawczych i postępowania, poznać ich typowe problemy i trudności. Niezbędny jest także system profesjonalnej pomocy, by zarówno rodzina jak i dziecko mogli otrzymać wsparcie. Oczywiście, że z jednej strony rodzina powinna znać problemy dziecka, jego zdolności i potrzeby, z drugiej zaś powinno się uwzględnić potencjał rodziny, jej możliwości i oczekiwania. Nie uniknie się jednak pewnej liczby niepowodzeń, stąd przygotowując kandydatów na opiekunów takich dzieci należy zwracać szczególną uwagę na:

- demonstrowane przez nich sztywne role i zasady;
- nietolerowanie braku równowagi w rodzinie spowodowanego zachowaniem dziecka;
- wysokie oczekiwania dotyczące integracji dziecka z rodziną (własne wyobrażenia relacji z dzieckiem i „ciepła” rodzinnego bez zwracania uwagi na fakt, że dziecko aby się zaadoptować w nowym środowisku potrzebuje czasu);
- nierealistyczne oczekiwania wobec dziecka;
- zamknięcie się na kontakty społeczne z chwilą pojawienia się dziecka (potrzeba wsparcia społecznego, szczególnie najbliższej rodziny).

W ocenie kandydatów powinny być brane pod uwagę: ich dojrzałość emocjonalna, umiejętności rozwiązywania problemów, adekwatność reagowania na trudne sytuacje, relacje między małżonkami (m.in. odpowiedzi na pytania: czy decyzja o przyjęciu dziecka jest wspólna, czy jedno z nich godzi się poprawić swoje relacje ze współmałżonkiem itp.).

System szkolenia kandydatów na rodziców adopcyjnych i zastępczych powinien proponować szereg (dodatkowych) specjalistycznych programów i warsztatów umiejętności w celu przygotowania do pracy z dziećmi z konkretnymi niepełnosprawnościami czy problemami. Poza treningiem umiejętności wychowawczych szczególnie potrzebny i ważny jest dla kandydatów trening opanowywania trudnych zachowań dziecka. Z uwagi na szereg niepowodzeń w opiece nad dziećmi doświadczającymi w przeszłości wykorzystania seksualnego bardzo ważne jest przygotowanie rodziców zastępczych do adekwatnego reagowania na związane z tym zachowania dziecka, takie np. jak ekstremalne reakcje - agresja, wycofanie, depresja itp.. Sytuacja wymaga z jednej strony objęcia dzieci terapią, z drugiej zaś, przygotowania programów wsparcia dla rodzin.

Opiekunowie zastępczy powinni posiadać jak najwięcej informacji o dziecku i znać jego dotychczasowe losy i historię życia, powinni szanować rodzinę dziecka, jego wspomnienia i pamiątki z przeszłości. Muszą także mieć świadomość dyskrecjonalności tych informacji.

6. 3 Rodziny zastępcze spokrewnione z dzieckiem

Na gruncie prawnym, w tym zobowiązania do alimentacji, można dyskutować, czy rodziny zastępcze spokrewnione to po prostu: dziadek, babcia, ciocia, wujek, czy w istocie rodzina zastępcza. Wszak istnieje obowiązek alimentacji w stosunku do najbliższych krewnych³⁴, a rodzina powinna się solidarnie wspierać. W polskim systemie opieki zastępczej przez wiele lat dominował model rodziny zastępczej spokrewnionej.

³⁴ Kodeks rodzinny i opiekuńczy jako osoby zobowiązane do alimentacji uznaje: dziadków, rodzeństwo, tzw. zstępnych i wstępnych w linii prostej .

Mamy także standard prawny wskazujący na pierwszeństwo w powierzaniu dziecka rodzinie spokrewnionej. Rodzina ta powinna mieć jednak świadomość potrzeb rozwojowych dziecka i odpowiednie umiejętności wychowawcze. O tym ostatnim decyduje m.in. fakt, czy rodzina zastępcza spokrewniona potrafiła wychować własne dzieci (w przypadku dziadków chodzi o rodziców dziecka). Gdy rodzina nie spełnia tak sformułowanych warunków, sąd powinien odrzucić kandydaturę, bądź zobowiązać spokrewnionych kandydatów do odbycia stosownego przeszkolenia i uzyskania pozytywnej kwalifikacji.

Praktyka wskazuje, że sądy powierzają dzieci rodzinom zastępczym kierując się głównie przesłanką pokrewieństwa nawet w sytuacji, gdy rodziny nie są przygotowywane do roli rodziców zastępczych. Sądy często nie korzystają z możliwości sięgania po opinie i wywiady środowiskowe pracowników socjalnych³⁵, co skutkuje powierzaniem dzieci osobom bez żadnych źródeł utrzymania, osobom mieszkającym z rodzicami biologicznymi dziecka, osobom w podeszłym wieku. Takie orzeczenia nie są kwestionowane przez starostę wykonującego postanowienia sądu. Świadczy to o braku współpracy i działaniu równoległym tych dwóch kluczowych dla opieki zastępczej nad dzieckiem służb. W obecnym systemie brak jest ofert szkoleniowych skierowanych do rodzin spokrewnionych. Poprawa jakości ich funkcjonowania wymaga uznania za obligatoryjne, poza kryterium pokrewieństwa, kryterium fachowości.

6. 4 Funkcje rodziny zastępczej

Celem opieki zastępczej jest: *tworzenie możliwości i warunków optymalnego rozwoju dziecka, wspieranie funkcjonowania rodziny oraz wyrównywanie dysfunkcji w zachowaniach osób bądź sytuacjach społecznych*³⁶.

Należy pamiętać, że rodzina zastępcza ma specyficzną strukturę. Rodzice zastępczy nie są biologicznymi rodzicami dziecka. Mają inne niż dzieci powierzone im do opieki doświadczenia biograficzne i świadomość „czasowości” sprawowanej opieki.

Cechą opieki zastępczej jest umieszczenie dziecka poza jego naturalnym środowiskiem rodzinnym. Powinno to nastąpić tylko w sytuacji uzasadnionej dobrem dziecka i przekonaniem, że pozostawienie dziecka w rodzinie biologicznej przynosi mu szkodę.

Rodzina zastępcza stanowi otwarty model rodziny, który zakłada możliwość kontaktów z osobami spoza niej, takimi jak: rodzice biologiczni dziecka, rodzeństwo, dalsi krewni, osoby znaczące dla dziecka, pracownicy socjalni, specjaliści z ośrodka rodzin zastępczych, sędzia.

Rodzina zastępcza oraz dziecko powinni być przygotowani już na etapie szkolenia i kwalifikacji do adaptacji w modelu rodziny otwartej.

Różnice między rodziną biologiczną i zastępczą nie przesądzają o odrębności układu rodzinnego. W obu przypadkach jest on określany tymi samymi kategoriami pojęciowo – interpretacyjnymi, takimi jak:

- trwałość codziennych intensywnych kontaktów, z możliwością wycofania się z układu rodzinnego – co oznacza dezorganizację rodziny;
- cielesność, jako możliwość doświadczania intensywnego kontaktu z otoczeniem, w tym z domownikami;
- unikalność, rozumiana jako jednostkowość i niepowtarzalność osoby ludzkiej – członka rodziny;
- spontaniczność w realizacji celu – z założeniem, że cele członków rodziny, ich sekwencja i sposób realizacji warunkują wzajemne relacje³⁷.

³⁵ Z raportu NIK wynika, że w 94% badanych spraw dotyczących rodzin zastępczych sąd nie zasięgał opinii pracowników socjalnych, patrz: *Informacja o wynikach kontroli realizacji wybranych zadań w zakresie pomocy społecznej przez administrację samorządową powiatów*, NIK, Warszawa 2003.

³⁶ W. Hellinckx: *Nowe tendencje w opiece nad dzieckiem w Europie (w:) Z.W. Stelmaszuk (red.): Zmiany w systemie opieki nad dziećmi i młodzieżą. Perspektywa europejska*. Katowice 2001, s. 118.

Rodzinna opieka zastępcza jest formą usług społecznych, a pełnione przez rodziny zastępcze funkcje można określić jako dopełniające i uzupełniające wobec rodziny naturalnej (mają pomocniczy charakter)³⁸.

To usługa specjalistyczna, nastawiona na reintegrację dziecka z rodziną naturalną, z założeniem podtrzymywania więzi dziecka z rodzicami biologicznymi. W sytuacji, gdy to jest niemożliwe - przygotowanie dziecka do samodzielności. W tak rozumianej funkcji rodziny zastępczej prawo dziecka do pieczy zastępczej realizowane jest z poszanowaniem jego prawa do zachowania własnej tożsamości i wiedzy o swoim pochodzeniu.

To także zmiana perspektywy długości opieki, z dominującego nastawienia na opiekę długoterminową – zamiast rodziny, na opiekę tymczasową, z perspektywą powrotu do rodziny.

Tym, na co zwracają uwagę dawcy i biorcy procesu jest znaczenie **wsparcia**. Wykorzystywanie form wsparcia wyraźnie różnicuje typ opieki. Rodziny zastępcze dają taki typ wsparcia, którego nie mają wychowankowie domów dziecka. Ta główna różnica dotyczy wsparcia emocjonalnego, opartego na osobistym kontakcie, zainteresowaniu wyznaczanym ukształtowanymi więzami jakie łączą wychowanka i opiekuna w rodzinie zastępczej. To wsparcie daje poczucie bezpieczeństwa, świadomość więzi i łączności z opiekunami. Wprawdzie większość badanych wychowanków wychowywała się w rodzinach zastępczych spokrewnionych, ale z uzyskanego materiału wynika, że i rodziny niespokrewnione dawały swoim wychowankom to samo.

7. Relacje prawne pomiędzy dzieckiem, rodziną zastępczą a rodziną naturalną

Z chwilą umieszczenia w rodzinie zastępczej dziecko dalej prawnie pozostaje dzieckiem swoich rodziców. Wyjątek stanowi adopcja – dziecko adoptowane staje się prawnie dzieckiem osób, które je adoptowały. Adopcja nie jest jednak jedną z form pieczy zastępczej.

Rodzina zastępcza nie sprawuje nad dzieckiem władzy rodzicielskiej. W sytuacji ograniczenia władzy rodzicielskiej rodzina zastępcza sprawuje pieczę nad dzieckiem wspólnie z rodzicami (piecza podzielona). Sąd może powierzyć rodzinie zastępczej funkcję opiekuna prawnego. Opiekunem prawnym wobec dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej może być także inna osoba dorosła (najczęściej ktoś z krewnych dziecka).

7.1 Tryb umieszczania dziecka w rodzinie zastępczej

Zgodnie ze standardami prawnymi zawartymi w Konwencji o prawach dziecka (art. 9), dzieci w Polsce mogą być umieszczane poza rodziną w trybie sądowym i administracyjnym podlegającym kontroli sądu.

Tryb sądowy

Tryb sądowy dotyczy przypadków umieszczenia dziecka poza rodziną w wyniku wydania orzeczenia sądowego o ograniczeniu, zawieszeniu lub pozbawieniu władzy rodzicielskiej.

Każda z tych trzech form ingerencji we władzę rodzicielską powoduje inne skutki i relacje prawne pomiędzy dzieckiem, rodziną naturalną a rodziną zastępczą

W sytuacji **zawieszenia władzy rodzicielskiej** ustanawia się obligatoryjnie opiekę prawną nad dzieckiem i wyznacza opiekuna prawnego do czasu ustania przyczyny „zawieszenia”.

³⁷ S. Badura: *Uczucia i profesjonalizm. O formach opieki zastępczej*. Częstochowa 1998, s. 111 – 127.

³⁸ L. Frąckiewicz (red.): *Polityka społeczna. Zarys wykładu wybranych problemów*. Katowice 2002, s. 80.

Umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej poprzez **ograniczenie władzy rodzicielskiej** może nastąpić w sytuacjach:

1. naruszenia dobra dziecka (jako jedna z form ograniczenia władzy rodzicielskiej przewidzianych w art. 109 kro);
2. przejawiania przez nieletniego symptomów demoralizacji (zarządzenie wydane na podstawie art. 6 upn);
3. jako forma pomocy rodzicom w sprawowaniu władzy rodzicielskiej (zarządzenie wydane na podstawie art. 100 kro). Orzeczenie sądu może być wydane na wniosek rodziców, na podstawie informacji instytucji (np. wniosek pedagoga szkolnego, pracownika socjalnego) lub z urzędu. Takie umieszczenie nie wiąże się z ingerencją we władzę rodzicielską – rodzice mają pełnię władzy nad dzieckiem umieszczonym w pieczy zastępczej.

Pozbawienie władzy powoduje umieszczenie dziecka poza rodziną. Jest też sygnałem do poszukiwania trwałych rozwiązań sytuacji dziecka: adopcja lub długotrwała rodzina zastępcza. Sytuacja ta zobowiązuje sąd do ustanowienia opieki prawnej nad dzieckiem umieszczonym w pieczy zastępczej. Rodzic pozbawiony władzy rodzicielskiej zachowuje prawo do styczności z dzieckiem, chyba, że sąd wyda zakaz lub ograniczenie styczności. Sąd może to orzec w postanowieniu o pozbawieniu władzy rodzicielskiej lub w osobnym postanowieniu.

Tryb administracyjny.

To sytuacja umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej na wniosek rodziców. Wniosek może złożyć też samo dziecko za zgodą rodziców. W sytuacji zasadności wniosku starosta zawiera umowę cywilnoprawną z rodziną zastępczą, której powierzył dziecko. Ma on także obowiązek niezwłocznego powiadomienia sądu opiekuńczego. Sąd po zbadaniu sprawy wydaje orzeczenie. W sytuacji zasadności wniosku rodziców sąd wydaje orzeczenie o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej w ramach pomocy rodzicom w sprawowaniu przez nich władzy rodzicielskiej (w trybie art. 100 kro). Sąd może też w zależności od sytuacji wydać orzeczenie o powrocie dziecka do rodziny lub o zawieszeniu, ograniczeniu lub pozbawieniu ich władzy rodzicielskiej.

Z uwagi na wymóg niezwłocznego przekazania przez starostę sprawy do rozstrzygnięcia przez sąd, tryb administracyjny jest krótkotrwałą formą pieczy zastępczej.

7.2 Obowiązki rodziny zastępczej

Jakie obowiązki przechodzą na rodzinę zastępczą z chwilą powierzenia dziecka?

Z chwilą powierzenia dziecka, na rodzinie zastępczej spoczywa obowiązek sprawowania pieczy bieżącej nad dzieckiem, tzn. sprawowanie faktycznej opieki nad dzieckiem z zapewnieniem mu warunków funkcjonowania i rozwoju w ramach wspólnoty domowej. Piecza bieżąca to troska o bezpieczeństwo dziecka, jego racjonalne wyżywienie i ubranie, zapewnienie opieki zdrowotnej, troska o właściwe warunki rozwoju: uczęszczanie do przedszkola, szkoły, dbałość o rozwój uzdolnień i zainteresowań, przygotowanie i pomoc w usamodzielnieniu.

Rodzice zastępczy, wychowując dziecko, mają obowiązek zachowania ciągłości wychowania otrzymanego przez dzieci od swoich rodziców, w tym do zachowania tożsamości dziecka – etnicznej, językowej, kulturowej i religijnej³⁹.

Obowiązkiem rodziny zastępczej jest także zagwarantowanie dziecku środków utrzymania. W ramach obowiązku nadzoru nad powierzonymi dziećmi ponoszą odpowiedzialność cywilną, w tym za szkody przez nie wyrządzone.

³⁹ Patrz: art. 20 Konwencji

Rodzice zastępczy mają obowiązek dochodzenia należnych dziecku środków utrzymania, takich jak: alimenty, renta rodzinna, renta odszkodowawcza, zasiłek rodzinny.

Wprost do obowiązków rodzin zastępczych odnosi się zasada 2 rekomendacji Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie rodzin zastępczych⁴⁰: *Należy podtrzymywać stosunki osobiste pomiędzy dzieckiem i jego rodziną naturalną oraz informować ją o rozwoju dziecka, o ile nie jest to sprzeczne z podstawowymi interesami dziecka.*

Ten bardzo ważny **obowiązek podtrzymywania kontaktów emocjonalnych dziecka z rodziną naturalną** budzi wiele wątpliwości i obaw rodzin zastępczych, a także specjalistów i naukowców zajmujących się tą problematyką. Obowiązek utrzymywania emocjonalnych więzów łączących dziecko z rodzicami i innymi osobami bliskimi jest elementem koncepcji zmierzającej do uczynienia rodzin zastępczych instytucjami wspierającymi rodziny naturalne wychowanków⁴¹. Niestety, ten bardzo ważny standard dotyczący prawa dziecka do swoich rodziców i pracy na rzecz powrotu dziecka do rodziny naturalnej nie zyskał odpowiedniej rangi. Brak jest odniesienia do niego w ustawie. Obecnie obowiązujący zapis: *Centrum pomocy dba o podtrzymywanie więzów emocjonalnych łączących dziecko z rodzicami biologicznymi i innymi osobami bliskimi*⁴² znacznie obniża standard zabezpieczenia praw dziecka i osłabia zobowiązania rodzin zastępczych w tym zakresie. Porównując je do zapisów poprzedniej wersji rozporządzenia można stwierdzić, że wersja poprzednia odnosiła się wprost do praw dziecka i zobowiązań rodziny zastępczej natomiast aktualnie obowiązujące przepisy akcentują rolę i zadania powiatowego centrum pomocy rodzinie: *Rolę „pomostu” pomiędzy rodzinami biologicznymi a rodziną zastępczą ma pełnić właśnie powiatowe centrum pomocy rodzinie*⁴³.

7.3 Uprawnienia rodziców biologicznych

Jakie uprawnienia i obowiązki pozostają przy rodzicach naturalnych w ramach władzy rodzicielskiej?

Część obowiązków związanych z wychowaniem i kierowaniem dzieckiem pozostaje przy rodzicach, którym ograniczono władzę rodzicielską. To rodzice dalej decydują o całokształcie zabiegów wychowawczych mających na celu ukształtowanie dziecka pod względem fizycznym, moralnym i religijnym (mogą je także wychowywać w duchu ateizmu). Mają oni prawo decydowania o tożsamości dziecka: etnicznej, językowej, kulturowej czy religijnej.

Do rodziców naturalnych należy szereg decyzji o dziecku określanych pojęciem kierowania. W ramach kierowania dzieckiem decydują oni o: obywatelstwie dziecka, nadaniu i zmianie imienia i nazwiska, określeniu miejsca pobytu, wyborze kierunku nauki, sposobie spędzania czasu wolnego, przynależności do organizacji, sposobie leczenia, wyborze światopoglądu, sposobie wychowania, rozwoju zainteresowań, wyjazdach za granicę⁴⁴.

Rodzice naturalni sprawują także pieczę nad majątkiem dziecka.

Rodzice biologiczni mają obowiązek odpłatności za pobyt dziecka w rodzinie zastępczej. Jeżeli płacą alimenty na rzecz dziecka wówczas są z tej odpłatności zwolnieni (par. 14 rozporządzenia o rodzinach zastępczych). Starosta po uwzględnieniu sytuacji rodzinnej, zdrowotnej i majątkowej rodziny może na jej wniosek zwolnić ją częściowo lub odstąpić od ustalenia odpłatności (art. 79 ups).

⁴⁰ Rekomendacja zawarta w: *Prawa rodziny – prawa w rodzinie. Zbiór dokumentów międzynarodowych*. pod red. T. Jasudowicz, Toruń 1999

⁴¹ Pisze o tym M. Andrzejewski w *Komentarzach do rozporządzenia* (w:) *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 2001, nr 4

⁴² Patrz par. 3 rozporządzenia Ministra Polityki Społecznej z dnia 18 października 2004 r. w sprawie rodzin zastępczych (Dz.U. nr 233, poz. 2344)

⁴³ Marzena Bartosiewicz *Rozporządzenie w sprawie rodzin zastępczych z komentarzem*, (w:) *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 2005, nr 1

⁴⁴ Katalog uprawnień związanych z pojęciem kierowania przytoczony za: M. Andrzejewski (red.): *Rodziny zastępcze – problematyka prawna*, Toruń 2006, s. 35

Szerzej uprawnienia rodziców naturalnych zostały omówione w rozdziałach tej publikacji dotyczących władzy rodzicielskiej i ingerencji we władzę rodzicielską.

7. 4 Rodziny zastępcze spokrewnione i niespokrewnione - różnice

Jaka jest różnica pomiędzy rodzinami zastępczymi spokrewnionymi i niespokrewnionymi?

Kryteria formalne określające warunki powierzenia dziecka do rodziny zastępczej (art. 72 ups) oraz określające pełnienie funkcji rodziny zastępczej (art. 73 ups) są takie same.

Różnice, poza prawami (pierwszeństwo w powierzaniu dziecka do opieki) i obowiązkami (obowiązek alimentacyjny) dotyczą:

- rodziny zastępcze niespokrewnione odbywają szkolenia według programów zatwierdzonych przez ministra polityki społecznej a rodziny spokrewnione odbywają szkolenia według indywidualnego programu szkolenia - w zależności od potrzeb rodziny;
- Rodziny zastępcze niespokrewnione dostają zwiększoną - o 10 % podstawy - pomoc pieniężną na częściowe pokrycie kosztów utrzymania dziecka;
- Tylko rodziny zastępcze niespokrewnione mogą być rodzinami zawodowymi.

7.5 Rozpoczęcie i zakończenie opieki zastępczej

Kiedy rodzina zastępcza rozpoczyna opiekę nad dzieckiem?

Ustalenie momentu rozpoczęcia opieki nad dzieckiem przez rodzinę zastępczą jest ważne, gdyż rodzi określone konsekwencje prawne:

- z tą chwilą miejscem zamieszkania dziecka staje się adres zamieszkania rodziców zastępczych;
- rodzina zastępcza nabywa uprawnienia do świadczeń na częściowe pokrycie potrzeb dziecka, a w przypadku rodzin zawodowych prawo do świadczeń z tytułu sprawowania opieki nad dzieckiem;
- rodzina zastępcza z racji nadzoru nad dzieckiem przejmuje odpowiedzialność cywilną za ewentualne szkody wyrządzone przez dziecko (art. 427 kc.⁴⁵).

Zarówno rodzina ustanowiona przez starostę na podstawie umowy, jak i rodzina której powierzono dziecko na podstawie orzeczenia sądu obejmuje swe obowiązki z chwilą umieszczenia w niej dziecka (zamieszkania dziecka u rodziny), nie wcześniej jednak niż od dnia zawarcia umowy lub wydania orzeczenia. Na czas uprawomocnienia się orzeczenia, sądy wydają zarządzenie tymczasowe wykonalne natychmiast.

Wyjątek stanowi rodzina o charakterze pogotowia opiekuńczego, która podejmuje swe obowiązki wobec dziecka z chwilą doprowadzenia go przez policję. Rodzina ta może pozostawać w gotowości do podjęcia opieki nie tracąc prawa do wynagrodzenia.

Faktu przebywania dziecka u osób (najczęściej u krewnych), przed wydaniem orzeczenia sądu lub spisaniem umowy ze starostą nie uznaje się za przebywanie w rodzinie zastępczej.

Kiedy rodzina zastępcza kończy opiekę nad dzieckiem?

Pieczna zastępcza ustaje z mocy prawa z chwilą osiągnięcia przez wychowanka pełnoletności (ukończenie 18 roku życia). Pełnoletność uzyskuje także wychowanka, która ukończyła lat 16 i za zgodą sądu zawarła związek małżeński. Dorosły wychowanek ma prawo przebywać w rodzinie zastępczej do ukończenia szkoły w sytuacji, gdy uczy się w szkole, w której podjął naukę przed osiągnięciem pełnoletności. W takiej sytuacji rodzina zastępcza zachowuje prawo do pomocy pieniężnej na dziecko.

⁴⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – *Kodeks cywilny* (Dz. U. Nr 16, poz. 93 ze zm.) – (dalej: kc)

Inne formy zakończenia pieczy nad dzieckiem: rezygnacja rodziny zastępczej, rozwiązanie umowy zawartej przez rodzinę ze starostą, zmiana orzeczenia sądu – powrót dziecka do rodziny naturalnej, umieszczenie dziecka w innej rodzinie zastępczej, w placówce opiekuńczo-wychowawczej, orzeczenie o przysposobieniu dziecka, wydarzenia losowe – śmierć rodzica zastępczego, śmierć dziecka.

7. 6 Kryteria doboru rodziny zastępczej

Kto może zostać rodziną zastępczą?

Rodziną zastępczą mogą zostać małżonkowie lub osoba samotna niepozostająca w związku małżeńskim. Zapis ten dopuszcza możliwość powierzenia opieki zastępczej nad dzieckiem obojgu małżonkom, jednemu z nich, osobie samotnej, osobie żyjącej w konkubinacie jeżeli **dają rękojmię należytego wykonywania zadań rodziny zastępczej**. Rękojmia ta to wysoki poziom moralny rodziny, odpowiedzialność za losy dziecka z gwarancją zapewnienia mu należytych warunków rozwoju i wychowania.

Inne ustawowe warunki to:

- stałe miejsce zamieszkania na terytorium RP;
- korzystanie z pełni praw cywilnych i obywatelskich;

Wyklucza to osoby niepełnoletnie, osoby ubezwłasnowolnione, osoby skazane, wobec których sąd orzekł dodatkowo środek karny w postaci pozbawienia praw publicznych.

- osoby te *nie są lub nie były pozbawione władzy rodzicielskiej, nie są ograniczone we władzy rodzicielskiej ani też władza rodzicielska nie została im zawieszona;*

Kryterium to ma przeciwdziałać przypadkom powierzania dzieci osobom (najczęściej dziadkowie i inni krewni), które same nie potrafiły wychować własnych dzieci – w domniemaniu, nie dają rękojmi, że należycie wypełnią funkcje rodziny zastępczej.

- *wywiązują się z obowiązku lożenia na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby, gdy ciąży na nich taki obowiązek z mocy prawa lub orzeczenia sądu;*

Także osoby, które nie dbały należycie o osoby od nich zależne, dopuściły się rażących zaniechań nie lożąc na swoich bliskich nie dają rękojmi należytego wywiązywania się z funkcji rodziny zastępczej.

- *nie są chore na chorobę uniemożliwiającą właściwą opiekę nad dzieckiem;*
- *mają odpowiednie warunki mieszkaniowe oraz stałe źródło utrzymania;*

Środki przeznaczone na dziecko nie mogą służyć utrzymaniu i zaspokajaniu potrzeb innych członków rodziny.

- *uzyskały pozytywną opinię ośrodka pomocy społecznej ... (art. 73 ups).*

Opinia, wydana przez ośrodek pomocy społecznej właściwy dla miejsca zamieszkania kandydata powinna jednoznacznie stwierdzać, czy kandydat nadaje się na rodzica zastępczego.

Przepisy nie przewidują łączenia funkcji rodziny zastępczej niespokrewnionej z dzieckiem lub zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem z prowadzeniem placówki rodzinnej.

Inne kryteria powierzenia opieki zastępczej:

- pierwszeństwo osób spokrewnionych lub spowinowacanych, **jeżeli dają gwarancję poprawy sytuacji dziecka;**
- odpowiednie przygotowanie kandydatów;
- odpowiednia różnica wieku pomiędzy kandydatami na rodziców zastępczych a dzieckiem;
- świadomość potrzeb rozwojowych dziecka, jego dysfunkcji i koniecznego wsparcia specjalistycznego oraz możliwości zaspokojenia potrzeb dziecka;

Pełnienie funkcji rodziny zastępczej zawodowej niespokrewnionej wymaga dodatkowo:

- pozytywnej opinii ośrodka pomocy społecznej w miejscu zamieszkania kandydata wydanej w oparciu o rodzinny wywiad środowiskowy;
- odbycia specjalistycznego szkolenia i uzyskania zaświadczenia kwalifikacyjnego;
- posiadania szczególnych predyspozycji psychofizycznych, doświadczenia i umiejętności w pracy z dziećmi o szczególnych potrzebach.

Całkowita niezdolność do pracy wyklucza możliwość pełnienia funkcji rodziny zastępczej zawodowej.

Przy powierzaniu dzieci do opieki zastępczej ustawodawca podkreśla zasadę nierozłączania rodzeństw oraz prawo dziecka do wyrażenia swojej opinii.

Zasadą nadrzędną jest dobór właściwej rodziny zastępczej do konkretnego dziecka.

7.7 Odpowiedzialność za umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej

Kto ma obowiązek umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej?

Obowiązek oddania dziecka do rodziny zastępczej, w terminie określonym przez sąd ma **zobowiązany (rodzice)**. W sytuacji, gdy osoba zobowiązana tego nie zrobi sąd zleca kuratorowi przymusowe odebranie dziecka. Przy przymusowym odebraniu dziecka powinna być osoba uprawniona (do której dziecko ma trafić po odebraniu od rodziców). Z uwagi, że przymus odebrania jest traumatycznym przeżyciem i może utrudniać adaptację dziecka do rodziny zastępczej osobą uprawnioną powinien być pracownik socjalny.

Kurator sądowy może zwrócić się do Policji o asystowanie policjanta przy procedurze odebrania dziecka. Należy jednoznacznie podkreślić, że na kuratorze spoczywa obowiązek skutecznego odebrania dziecka - policjant, pracownik socjalny – towarzyszą kuratorowi (asystują).

Na wniosek kuratora policja ma obowiązek usunąć z miejsca wykonywania orzeczenia osoby przeszkadzające w jego wykonaniu.

Kurator może zwrócić się o pomoc do organu pomocy społecznej lub innej instytucji do tego powołanej (np. ośrodek adopcyjno-opiekuńczy) w sytuacji, gdy czynność odebrania dziecka może je narazić na krzywdy moralne i fizyczne (np. obecność pedagoga, psychologa, mediatora).

Kurator powinien odstąpić od wykonywania orzeczenia, jeżeli w wyniku tej czynności dziecko mogłoby doznać poważnego uszczerbku na zdrowiu fizycznym lub psychicznym. O wstrzymaniu wykonania orzeczenia kurator powiadamia prokuraturę i sąd.

W sytuacji udaremnienia odbioru lub ukrycia dziecka, kurator ma obowiązek powiadomić prokuratora. Sąd wszczyna postępowanie zobowiązujące osoby zobowiązane lub podejrzane o ukrywanie dziecka do ujawnienia miejsca jego pobytu.

8. Partnerzy rodziny zastępczej

8.1 Powiatowe centrum pomocy rodzinie (Centrum - pcpr) - powiat

Centrum ma obowiązek pomocy rodzinie zastępczej w przewycięzaniu trudności w opiece nad powierzonymi dziećmi, zaś rodzina zastępcza ma obowiązek współpracy z pcpr. W ramach tego obowiązku powinna informować pcpr o istotnych problemach i trudnościach dotyczących dziecka.

Pcpr udziela pomocy rodzinie zastępczej w postaci szkolenia, a w sytuacjach uzasadnionych udziela rodzinie zastępczej wsparcia w postaci: pracy socjalnej, poradnictwa specjalistycznego, pomocy w podtrzymywaniu więzi pomiędzy dzieckiem a rodzicami biologicznymi i innymi osobami bliskimi dziecku.

Centrum ma także obowiązek współpracy z sądem opiekuńczym, który zobowiązuje go do dokonywania stałej – nie rzadziej niż dwa razy w roku – oceny zasadności pobytu dziecka w pieczy zastępczej. W sprawozdaniu przedkładanym sądowi centrum informuje o sytuacji rodziny i formach udzielanej pomocy oraz o relacjach rodziców z dzieckiem. Opinia pcpo dotycząca postawy rodziców może mieć wpływ na przywrócenie władzy rodzicielskiej, a w sytuacjach nagannych na pozbawienie władzy lub zakaz styczności z dzieckiem.

Jest ono także zobowiązane do współpracy z kuratorem sądowym.

8.2 Ośrodek pomocy społecznej (Ośrodek - ops) – gmina

Zadaniami gminy są m.in.: praca socjalna, prowadzenie placówek wsparcia dziennego, tworzenie gminnego systemu profilaktyki i opieki nad dzieckiem i rodziną (art. 17 ups). To zadania o charakterze wspierającym i pierwszorzędowym mające na celu wsparcie dysfunkcyjnych rodzin i przeciwdziałanie sytuacjom ingerencji i umieszczenia dzieci poza rodziną.

Ważnym instrumentem oddziaływania na postawę rodziców naturalnych wobec dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej jest możliwość zamiany formy udzielanych im świadczeń z pieniężnych na rzeczowe (art. 11 ups).

Zadaniem bezpośrednio związanym z opieką zastępczą jest obowiązek prowadzenia mieszkań chronionych. Mogą z nich korzystać wychowankowie opuszczający rodziny zastępcze. To forma świadczenia niepieniężnego – osoby usamodzielniane, stosownie do dochodów mogą być zobowiązane do ponoszenia kosztów utrzymania mieszkania (art. 90 ups).

Służby gminne mogą opiniować kandydatów na rodziców zastępczych.

8.3 Sąd rodzinny

Sądy to kluczowy partner powiatowych centrów pomocy rodzinie. Podejmując niezawisłe decyzje ingerencji we władzę rodzicielską i w zakresie potrzeby umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej wprost odnoszą je do zadań systemu pomocy społecznej, który jest odpowiedzialny za wykonanie orzeczeń i postanowień sądu rodzinnego. To starosta, a w jego imieniu powiatowe centrum pomocy rodzinie ma wykonać postanowienie sądu i umieścić dziecko we wskazanej formie opieki.

Taka bezpośrednia zależność nakłada na obie te instytucje konieczność ścisłej współpracy. Zobowiązanie do współpracy istnieje od lat w przepisach regulaminu sądów powszechnych⁴⁶. Wzmocniły je przepisy ustawy o pomocy społecznej⁴⁷ nakładające na kierownika pcpo obowiązek współpracy z sądem opiekuńczym w sprawach opieki i wychowania dzieci umieszczonych w zastępczych formach opieki. Obowiązek współpracy wzmacniają także zmienione przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁴⁸. Nakładają one na sąd rodzinny, który ograniczając władzę rodziców umieścić dziecko poza rodziną, obowiązek zawiadomienia o tym właściwego pcpo. Jest on zobowiązany do udzielenia pomocy rodzinie i składania sądowi opiekuńczemu sprawozdań dotyczących sytuacji rodziny i udzielanej pomocy.

Jeżeli pomimo udzielanej pomocy rodzice dalej rażąco zaniedbują swoje obowiązki lub trwale nie interesują się dzieckiem sąd może pozbawić ich władzy rodzicielskiej.

Ważne jest, by sędziowie rodzinni podejmując istotne decyzje dotyczące dziecka i rodziny mieli świadomość ich skutków, w tym zadań i kompetencji służb pomocy społecznej.

⁴⁶ Patrz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 listopada 1987 roku w sprawie *Regulaminu wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych*, (Dz. U. nr 38, poz. 218 ze zm.).

⁴⁷ Patrz art. 112 ust. 10 i 11 ustawy o pomocy społecznej, op. cit.

⁴⁸ Patrz art. 109, 111 kro, op. cit.

Zakres zadań i charakter podejmowanych decyzji powodują potrzebę wszechstronnego, nie tylko w dziedzinie prawa przygotowania sędziów rodzinnych. Problematyka spraw dotyczących prawa rodzinnego wymaga od sędziów poza wykształceniem prawniczym wiedzy z zakresu nauk pedagogicznych, psychologii, socjologii i innych nauk społecznych.

Bardzo ważne dla jakości systemu opieki zastępczej są uprawnienia sądu dotyczące oceny kwalifikacji kandydatów na rodziców zastępczych. Sąd zarządzając umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej powinien się upewnić, czy rodzina ta daje gwarancję należytego zabezpieczenia interesów dziecka. Szczególnie powinien powziąć przekonanie, że rodziny obejmujące opiekę nad dziećmi niepełnosprawnymi i problemowymi mają świadomość ich potrzeb i potrafią je zapewnić⁴⁹. W sytuacjach wątpliwych sąd może korzystać z opinii specjalistów.

Sąd zobowiązany jest do współdziałania z organami administracji państwowej (obecnie to głównie powiatowe centrum pomocy rodzinie) w kwestiach doboru rodzin zastępczych oraz w sprawach zakresu i form pomocy państwa dzieciom umieszczonym w rodzinach zastępczych⁵⁰.

8. 4 Inne instytucje

Osoby pracujące w systemie pieczy zastępczej powinny znać zakres podstawowych uprawnień i kompetencji wszystkich instytucji pracujących w systemie pomocy dziecku i rodzinie. Jest to warunkiem niezbędnym do dobrej współpracy i tworzenia lokalnego zintegrowanego systemu opieki.

Policja

Policjanci wykonując swoje czynności: *rozpoznania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń wykonują czynności operacyjno-rozpoznawcze, dochodzeniowo-śledcze i administracyjno-porządkowe*, mają m.in. prawo: legitymowania osób, zatrzymywania, przeszukiwania osób i pomieszczeń (w ramach trybu i przypadków określonych prawnie). W razie niepodporządkowania się wydanym na mocy prawa poleceniom policjanci mogą stosować środki przymusu bezpośredniego. Przypadki użycia broni palnej określone są w ustawie.

W ramach programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie policja wprowadziła, od 1998 roku, na terenie całego kraju **procedury „Niebieskiej Karty”**. Procedura ta przeznaczona jest dla służb patrolowo-interwencyjnych i do pracy dzielnicowych.

Program „Niebieskiej Karty”:

- karta A pozwala na: udokumentowanie sytuacji na miejscu zdarzenia, opis działań podejmowanych podczas interwencji policji, zgodę ofiar przemocy na udostępnienie ich danych organizacjom i instytucjom pomocowym. Karta ta jest podstawą do ew. wszczęcia postępowania przygotowawczego.
- karta B stanowi informację dla ofiar przemocy o katalogu przestępstw, zawiera adresy i telefony krajowych i lokalnych instytucji pomocy ofiarom przemocy. Karta ta służy do pokierowania osoby wymagającej pomocy do właściwej instytucji.

Policja jest zobowiązana do podjęcia interwencji na wezwanie obywatela, w tym także dziecka.

⁴⁹ Por. par. 253 i 254, Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 listopada 1987 roku w sprawie *Regulaminu wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych*, (Dz. U. Nr 38, poz. 218 ze zm.)

⁵⁰ Taką formę współpracy przewiduje art. 112 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, a regulują ją szczegółowo art. 112 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. *o pomocy społecznej* (Dz. U. 2004 nr 64, poz. 593) oraz art. 8 rozporządzenia Ministra Polityki Społecznej z 18 października 2004 r. *w sprawie rodzin zastępczych* (Dz. U. 2004 nr 233, poz. 2344)

Kurator sądowy

Kuratela to roztoczenie pieczy nad osobami, które z różnych przyczyn faktycznych i prawnych nie mogą prowadzić swoich spraw. Do zadań kuratorów sądowych należą zadania wychowawczo-resocjalizacyjne, diagnostyczne, profilaktyczne, kontrolne. To także: ustalenie warunków życia nieletniego, udzielanie pomocy opiekunom w zakresie sprawowanej opieki, wskazywanie kandydatów na opiekunów, inne czynności zlecone przez sąd.

Kurator sądowy:

- W godz. 7.00 – 22.00 ma prawo odwiedzania podopiecznych w miejscach ich zamieszkania i pobytu.
- Może żądać okazania dowodu tożsamości; niezbędnych wyjaśnień i informacji (dotyczy osoby objętej postępowaniem).
- Ma prawo wglądu do akt i dokumentów.
- Może żądać od Policji, innych organów i instytucji państwowych, samorządowych i społecznych, w zakresie ich działania, oraz od osób fizycznych pomocy w wykonywaniu czynności służbowych.

Sędzia rodzinny zleca kuratorowi sądowemu przeprowadzenie wywiadu środowiskowego w celu: ustalenia danych dotyczących nieletniego i jego środowiska, w tym: zachowania się nieletniego, warunków wychowawczych, sytuacji bytowej, nauki, czasu wolnego, kontaktów środowiskowych, relacji z rodzicami, dotychczas podejmowanych oddziaływań wychowawczych, stanu zdrowia, zagrożeń uzależnieniami.

Sąd rodzinny może zlecić przeprowadzenie wywiadu środowiskowego organizacjom i osobom godnym zaufania – jeżeli powierzono im nadzór nad nieletnim.

Sąd może, w celu uzyskania kompleksowej diagnozy osobowości nieletniego, określenia kierunków oddziaływania, zwrócić się o wydanie opinii do innej niż rodzinnego ośrodka diagnostyczno-konsultacyjnego (RODK) specjalistycznej placówki.

Służba zdrowia

Lekarz i pielęgniarka mają obowiązek powiadomić inne służby społeczne o występowaniu przemocy wobec dziecka. Nie stoi temu na przeszkodzie tajemnica lekarska, ponieważ lekarz jest zwolniony z tajemnicy, gdy:

- z mocy szczególnych przepisów jest zobowiązany poinformować władze o określonych okolicznościach;
- gdy zachowanie tajemnicy może spowodować istotne niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia osoby leczonej lub osób z jej otoczenia;
- powinien powiadomić organy ścigania o stwierdzeniu lub podejrzeniu popełnienia przestępstwa, na prośbę pokrzywdzonych powinien powiadomić inne służby pomocowe (pcpr, gops, policja, komisja rozwiązywania problemów alkoholowych itp.).

W sytuacjach zagrożenia zdrowia lub życia dziecka, gdy rodzic odmawia zgody na konieczny zabieg medyczny, to lekarz jest zobowiązany podjąć taką decyzję. Rodziny zastępcze, przy odmowie zgody na konieczny zabieg medyczny ze strony rodziców, mogą wnioskować do sądu rodzinnego o wydanie takiej zgody.

W sytuacji konieczności uzyskania obdukcji można udać się do lekarza podstawowej opieki medycznej i poprosić o zaświadczenie o aktualnym stanie zdrowia – może ono zastąpić kosztowną obdukcję i przed sądem stanowić dowód w sprawie.

9. Świadczenia w rodzinach zastępczych

9.1 Świadczenia na dzieci umieszczone w rodzinach zastępczych

Świadczenia z pomocy społecznej są wypłacane na pokrycie kosztów utrzymania dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej. To forma świadczeń celowych, które mają zapewnić zaspokojenie potrzeb dziecka. Wysokość świadczenia nie jest związana z dochodami i poziomem życia rodziny zastępczej.

Jeżeli rodzina zastępcza pomoc finansową na dziecko wykorzystuje w sposób niewłaściwy (marnotrawi te środki) powinno się to spotkać z reakcją służb pomocy społecznej, a w ostateczności może być podstawą do wnioskowania o rozwiązanie rodziny zastępczej.

Rodzina zastępcza w sytuacjach kryzysu, trudności wychowawczych z dzieckiem ma prawo do pomocy psychologicznej, poradnictwa rodzinnego, specjalistycznego, do pomocy w postaci pracy socjalnej. Zaproponowanie pomocy adekwatnej do problemów rodziny jest obowiązkiem pcp – pracownika socjalnego utrzymującego stały kontakt z rodziną zastępczą.

Rodzice zastępczy powinni sprawować osobiście pieczę nad powierzonym dzieckiem. Wyjątek od tej zasady stanowią sytuacje wyjątkowe leżące po stronie rodziców zastępczych (np.: stan zdrowia, wypadki losowe) lub po stronie dziecka (np.: pobyt w szpitalu, sanatorium).

9.2 Wynagrodzenie zawodowych niespokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych

Podstawą do wypłaty wynagrodzenia jest zawarcie umowy o *pełnienie funkcji zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem rodziny zastępczej*. Umowa zawarta w formie pisemnej ma charakter umowy – zlecenia, do której stosują się przepisy kodeksu cywilnego. Z jednej strony starosta zobowiązuje się do wypłacania wynagrodzenia, z drugiej rodzic zastępczy zobowiązuje się do osobistej opieki nad powierzonym dzieckiem. Taka formuła stanowi o tym, że rodzina zastępcza nie ma prawa do urlopu w rozumieniu kodeksu pracy. Wyjątkiem od osobistego sprawowania opieki jest sytuacja choroby osoby pełniącej obowiązki zawodowej rodziny zastępczej lub sytuacja losowa dotycząca dziecka wykluczająca osobistą opiekę (np. pobyt dziecka w szpitalu, sanatorium).

Umowa o pełnieniu funkcji zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem rodziny zastępczej nie jest umową o pracę w związku z tym nie mają do niej zastosowania przepisy kodeksu pracy.

Wynagrodzenie dla wielodzietnych oraz specjalistycznych rodzin zastępczych wynosi: 120% podstawy (tj. 120 % z 1647 zł) czyli 1976,40 złotych.

Wynagrodzenie rodziny pełniącej funkcję pogotowia rodzinnego wynosi: 120 % podstawy, czyli 1976,40 złotych. Za okres pozostawania w gotowości do podjęcia opieki wynosi ono 80 % podstawy, tj. 1317,60 złotych. Jeżeli w rodzinie w pogotowiu w danym miesiącu przez okres powyżej 10 dni przebywa więcej niż 3 dzieci, dziecko poniżej 7 roku życia lub dziecko niepełnosprawne albo niedostosowane społecznie wówczas rodzina ta otrzymuje dodatek w wysokości 20% podstawy, tj. 329,40 złotych.

Osoby pełniące funkcję rodziny zawodowej pobierające z tego tytułu wynagrodzenie w postaci umowy zlecenia podlegają obowiązkowemu ubezpieczeniu emerytalnemu i rentowemu (w rozumieniu art. 6 ust. 1 pkt 4 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych⁵¹).

⁵¹ Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz. U. Nr 137, poz. 887 ze zm.)

9.3 Pomoc pieniężna na pokrycie kosztów utrzymania dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej

Podstawą do ustalania wysokości pomocy pieniężnej jest kwota 1647 złotych zwana „podstawą”.

Starosta właściwy dla miejsca zamieszkania rodziny zastępczej wypłaca pomoc pieniężną na pokrycie kosztów utrzymania dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej w wysokości 40% podstawy, tj. 658,80 złotych. Kwota ta w przypadku, gdy dziecko posiada dochód jest pomniejszana o 50% dochodu, nie może być jednak mniejsza niż 10 % podstawy, tj. pomoc pieniężna nie może być mniejsza niż 164,70 złotych.

Niespokrewniona z dzieckiem rodzina zastępcza dostaje dodatkowo 10% podstawy z tytułu sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem.

Rozporządzenie o rodzinach zastępczych różnicuje pomoc pieniężną na dziecko w sytuacji:

- Na dziecko do lat 7 rodzina otrzymuje pomoc w wysokości 60% podstawy;
- Na dziecko do lat 7 z orzeczeniem o niepełnosprawności otrzymuje 80% podstawy;
- Na dziecko w wieku 7 - 18 lat z orzeczeniem o niepełnosprawności albo orzeczeniem o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności rodzina otrzymuje 60% podstawy;
- Na dziecko w wieku 7 - 18 lat skierowane na podstawie upn (dziecko niedostosowane społecznie) otrzymuje 60% podstawy;
- Na dziecko w wieku 7 - 18 lat umieszczone z orzeczeniem o niepełnosprawności albo orzeczeniem o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności skierowanym na podstawie upn rodzina otrzymuje 80% podstawy.

We wszystkich powyższych przypadkach pomoc może być zmniejszona o 50% dochodu dziecka, jednak nie może być mniejsza niż 20 % podstawy, tj. nie może wynosić mniej niż 329,40 złotych.

Widzimy, że ustawodawca wprowadził stałą zasadę przyznawania pomocy pieniężnej na pokrycie kosztów pobytu dziecka w rodzinie zastępczej, spokrewnionej lub niespokrewnionej – jest to 40% podstawy. W przypadku dzieci małych oraz wymagających dodatkowych świadczeń i specjalistycznej opieki kwota pomocy została zwiększona. Wprowadzono też zasadę umniejszania kwoty pomocy o połowę dochodów dziecka z gwarancją minimalnej kwoty należnej na dziecko: 10 % lub 20 % podstawy.

9.4 Inne świadczenia na dziecko umieszczone w rodzinie zastępczej

Pomoc dorosłym uczącym się wychowankom przebywającym w rodzinie zastępczej

Jeżeli dorosły uczący się wychowanek pozostaje we wspólnym gospodarstwie domowym rodzina zastępcza zachowuje prawo do pomocy pieniężnej na częściowe pokrycie kosztów utrzymania. W takiej sytuacji pełnoletni uczący się wychowanek przebywający dalej w rodzinie zastępczej nie otrzymuje pomocy pieniężnej na usamodzielnienie, na kontynuowanie nauki, na zagospodarowanie oraz pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych i w uzyskaniu zatrudnienia. Pomoc ta będzie mu przyznana z chwilą ukończenia szkoły i usamodzielnienia.

Świadczenie „na zagospodarowanie”

Jest to świadczenie uznaniowe przyznawane przez starostę w wysokości do 150% podstawy. Każdorazowo rodzina zastępcza, która ma określone potrzeby związane z przyjęciem nowego dziecka, np.: konieczność umeblowania pokoju dziecka, zakup niezbędnych mebli, urządzeń, sprzętu rehabilitacyjnego, przyborów szkolnych, konieczność podjęcia leczenia dziecka wnioskuje o pomoc „na zagospodarowanie” a starosta rozpatruje dany przypadek podejmując decyzję o wysokości pomocy, jej przyznaniu lub odrzuceniu wniosku. Od tej decyzji rodzinie przysługuje odwołanie do samorządowego kolegium odwoławczego.

Świadczenie na pokrycie skutków zdarzenia losowego

W sytuacjach niekorzystnych dla dziecka i rodziny zdarzeń losowych, np: wypadek, konieczność leczenia i rehabilitacji, pożar, powódź, kradzież – rodzina zastępcza może ubiegać się o dodatkowe świadczenie. Starosta może przyznać jednorazową pomoc pieniężną do wysokości 50% podstawy. Każdorazowo ma on obowiązek ocenić skutki zdarzenia losowego, oszacować szkody i ich skutki dla dziecka i rodziny. W zależności od tej oceny może on przyznać celową jednorazową lub okresową pomoc. Może też jej odmówić.

10. Wybrane przepisy:

Ustawa z 12 marca 2004 r. *o pomocy społecznej* (Dz. U. z 2004 r., Nr 64, poz. 593 ze zm.) - ups;

Pomoc rodzinie i dziecku – Rozdział 4 Działu II ustawy o pomocy społecznej

Art. 70.

1. Rodzinie mającej trudności w wypełnianiu swoich zadań oraz dziecku z tej rodziny udziela się pomocy, w szczególności w formie:
 1. poradnictwa rodzinnego;
 2. terapii rodzinnej rozumianej jako działania psychologiczne, pedagogiczne i socjologiczne, mające na celu przywrócenie rodzinie zdolności do wypełniania jej zadań;
 3. pracy socjalnej;
 4. zapewnienia dzieciom opieki i wychowania poza rodziną.
2. Rodzina otrzymuje pomoc w szczególności przez działania:
 1. specjalisty przygotowanego do pracy z rodziną lub w środowisku lokalnym;
 2. placówek opiekuńczo-wychowawczych wsparcia dziennego;
 3. innych podmiotów, których działanie daje potrzebne wsparcie dziecku i rodzinie.
3. Udzielając pomocy należy mieć na względzie podmiotowość dziecka i rodziny oraz prawo dziecka do:
 1. wychowania w rodzinie, a w przypadku wychowywania dziecka poza rodziną do zapewnienia mu w miarę możliwości zgodnie z jego potrzebami opieki i wychowania w rodzinnych formach opieki zastępczej;
 2. zapewnienia stabilnego środowiska wychowawczego;
 3. utrzymywania osobistych kontaktów z rodziną;
 4. powrotu do rodziny naturalnej;
 5. traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości osobowej;
 6. ochrony przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w życie prywatne dziecka;
 7. praktyk religijnych zgodnych z wolą rodziców i potrzebami dziecka;
 8. kształcenia, rozwoju uzdolnień, zainteresowań i indywidualności oraz zabawy i wypoczynku;
 9. pomocy w przygotowaniu do samodzielnego życia w przypadku wychowywania poza rodziną naturalną;
 10. dostępu do informacji;
 11. wyrażania opinii w sprawach, które go dotyczą;
 12. ochrony przed poniżającym traktowaniem i karaniem.

Art. 71.

1. W celu wsparcia funkcji opiekuńczych rodziny dziecko może zostać objęte opieką i wychowaniem w następujących placówkach opiekuńczo-wychowawczych wsparcia dziennego:
 1. opiekuńczej, prowadzonej w formie kół zainteresowań, świetlic, klubów, ognisk wychowawczych, które pomagają dzieciom w pokonywaniu trudności szkolnych i organizowaniu czasu wolnego;
 2. specjalistycznej, w której jest realizowany program psychokorekcyjny lub psychoprofilaktyczny, w tym terapia pedagogiczna, psychologiczna, rehabilitacja, resocjalizacja.
2. Pobyt w placówce opiekuńczo-wychowawczej wsparcia dziennego jest dobrowolny i nieodpłatny.
3. W działaniach wychowawczych organizowanych w placówce opiekuńczo-wychowawczej wsparcia dziennego powinni czynnie uczestniczyć rodzice lub opiekunowie dziecka.
4. Placówka opiekuńczo-wychowawcza wsparcia dziennego współdziała z osobami i podmiotami działającymi w środowisku lokalnym.

Art. 72.

1. Dziecku pozbawionemu całkowicie lub częściowo opieki rodzicielskiej zapewnia się opiekę i wychowanie w rodzinie zastępczej.
2. Rodzina zastępcza może być ustanowiona również dla dziecka niedostosowanego społecznie.
3. Rodzina zastępcza w wypełnianiu swoich funkcji kieruje się dobrem przyjętego dziecka i poszanowaniem jego praw.

4. Rodzina zastępcza sprawuje opiekę nad powierzonym dzieckiem osobiście, z wyjątkiem przypadków gdy osoba pełniąca funkcję rodziny zastępczej okresowo nie może z powodów zdrowotnych lub losowych sprawować opieki osobiście albo gdy dziecko okresowo przebywa w szczególności w sanatorium, szpitalu, domu pomocy społecznej, specjalnym ośrodku szkolno-wychowawczym, młodzieżowym ośrodku wychowawczym lub w innej placówce zapewniającej opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania.
5. Rodzina zastępcza zapewnia dziecku warunki rozwoju i wychowania odpowiednie do jego stanu zdrowia i poziomu rozwoju, w tym:
 1. odpowiednie warunki bytowe;
 2. możliwości rozwoju fizycznego, psychicznego i społecznego;
 3. możliwości zaspokojenia indywidualnych potrzeb dziecka;
 4. możliwość właściwej edukacji i rozwoju zainteresowań;
 5. odpowiednie warunki do wypoczynku i organizacji czasu wolnego.
6. Umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej następuje na podstawie orzeczenia sądu. Przy umieszczaniu kolejnego dziecka w istniejącej już rodzinie zastępczej sąd zasięga opinii powiatowego centrum pomocy rodzinie właściwego ze względu na miejsce zamieszkania rodziny zastępczej.
7. W przypadku pilnej konieczności zapewnienia dziecku opieki zastępczej umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej jest możliwe na wniosek lub za zgodą rodziców dziecka, na podstawie umowy cywilnoprawnej zawartej między rodziną zastępczą a starostą właściwym ze względu na miejsce zamieszkania tej rodziny. O zawartej umowie starosta zawiadamia niezwłocznie sąd.
8. Z dniem uprawomocnienia się orzeczenia sądu regulującego sytuację dziecka umowa, o której mowa w ust. 7, wygasa.
9. Obowiązek opieki nad dzieckiem i jego wychowania rodzina zastępcza podejmuje z dniem umieszczenia dziecka w tej rodzinie w wykonaniu orzeczenia sądu albo umowy, o której mowa w ust. 7.
10. Pełnienie funkcji rodziny zastępczej z mocy prawa ustaje z dniem osiągnięcia przez dziecko pełnoletności, z zastrzeżeniem art. 78 ust. 5.

Art. 73.

1. Pełnienie funkcji rodziny zastępczej może być powierzone małżonkom lub osobie niepozostającej w związku małżeńskim, jeżeli osoby te spełniają następujące warunki:
 1. dają rękojmię należytego wykonywania zadań rodziny zastępczej;
 2. mają stałe miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
 3. korzystają z pełni praw cywilnych i obywatelskich;
 4. nie są lub nie były pozbawione władzy rodzicielskiej, nie są ograniczone we władzy rodzicielskiej ani też władza rodzicielska nie została im zawieszona;
 5. wywiązują się z obowiązku łożenia na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby, gdy ciąży na nich taki obowiązek z mocy prawa lub orzeczenia sądu;
 6. nie są chore na chorobę uniemożliwiającą właściwą opiekę nad dzieckiem, co zostało stwierdzone zaświadczeniem lekarskim;
 7. mają odpowiednie warunki mieszkaniowe oraz stałe źródło utrzymania;
 8. uzyskały pozytywną opinię ośrodka pomocy społecznej właściwego ze względu na miejsce zamieszkania.
2. Pełnienia funkcji niespokrewnionej z dzieckiem oraz zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem rodziny zastępczej nie można łączyć z prowadzeniem placówki rodzinnej.
3. Przy doborze rodziny zastępczej dla dziecka uwzględnia się:
 1. osoby spokrewnione lub spowinowacane z dzieckiem, jeżeli dają gwarancję poprawy sytuacji dziecka;
 2. przygotowanie kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej;
 3. odpowiednią różnicę wieku między kandydatami do pełnienia funkcji rodziny zastępczej a dzieckiem;
 4. poziom rozwoju i sprawności dziecka, wymagania w zakresie pomocy profilaktyczno-wychowawczej lub resocjalizacyjnej oraz możliwości zaspokajania potrzeb dziecka;
 5. zasadę nierozłączania rodzeństwa;
 6. w miarę możliwości opinię wyrażoną przez dziecko.
4. W przypadku gdy rodzina zastępcza nie wypełnia swoich funkcji, starosta zawiadamia sąd o konieczności jej rozwiązania.

Art. 74.

1. Rodziny zastępcze dzielą się na:
 1. spokrewnione z dzieckiem;
 2. niespokrewnione z dzieckiem;
 3. zawodowe niespokrewnione z dzieckiem:
 - a) wielodzietne,
 - b) specjalistyczne, c)o charakterze pogotowia rodzinnego.
2. W zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem wielodzietnej rodzinie zastępczej umieszcza się w tym samym czasie nie mniej niż troje i nie więcej niż sześcioro dzieci. W przypadku konieczności umieszczenia w rodzinie liczego rodzeństwa liczba dzieci w wielodzietnej rodzinie zastępczej może się zwiększyć.

3. W zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem specjalistycznej rodzinie zastępczej umieszcza się dzieci niedostosowane społecznie albo dzieci z różnymi dysfunkcjami, problemami zdrowotnymi wymagającymi szczególnej opieki i pielęgnacji. W rodzinie tej może wychowywać się w tym samym czasie nie więcej niż troje dzieci.
4. W zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem rodzinie zastępczej o charakterze pogotowia rodzinnego umieszcza się nie więcej niż 3 dzieci na pobyt okresowy do czasu unormowania sytuacji życiowej dziecka, nie dłużej niż na 12 miesięcy. W szczególnie uzasadnionych przypadkach pobyt dziecka może być przedłużony, jednak nie więcej niż o kolejne 3 miesiące.
5. Rodzina zastępcza, o której mowa w ust. 4, nie może odmówić przyjęcia dziecka w wieku do 10 lat, jeżeli zostało doprowadzone przez policję.
6. Przyjęcie dziecka doprowadzonego przez policję może nastąpić bez zgody opiekunów prawnych w sytuacji zagrożenia dobra dziecka, a w szczególności:
 1. zagrożenia zdrowia lub życia dziecka;
 2. porzucenia dziecka;
 3. gdy nie jest możliwe ustalenie tożsamości rodziców lub miejsca ich pobytu.
7. przyjęciu dziecka doprowadzonego przez policję zawodowa niespokrewniona z dzieckiem rodzina zastępcza o charakterze pogotowia rodzinnego powiadamia niezwłocznie, nie później niż w ciągu 24 godzin, sąd opiekuńczy oraz powiatowe centrum pomocy rodzinie, które podejmuje jak najszybciej działania mające na celu wyjaśnienie sytuacji dziecka.
8. Dziecko doprowadzone przez policję przebywa w zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem rodzinie zastępczej o charakterze pogotowia rodzinnego do czasu wydania orzeczenia przez sąd opiekuńczy.
9. Pełnienie funkcji rodziny zastępczej, o której mowa w ust. 1 pkt 2 albo 3, nie wyklucza pełnienia funkcji rodziny zastępczej spokrewnionej z dzieckiem.

Art. 75.

1. Pełnienie funkcji zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem rodziny zastępczej wymaga:
 1. uzyskania pozytywnej opinii ośrodka pomocy społecznej właściwego ze względu na miejsce zamieszkania kandydata do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, wydanej na podstawie rodzinnego wywiadu środowiskowego;
 2. odbycia szkolenia oraz uzyskania zaświadczenia kwalifikacyjnego.
2. Z rodziną, która będzie pełniła funkcję zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem rodziny zastępczej, starosta zawiera umowę, do której mają zastosowanie odpowiednio przepisy ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93, z późn. zm.) dotyczące umowy zlecenia.
3. Zawodowa niespokrewniona z dzieckiem wielodzietna lub specjalistyczna rodzina zastępcza otrzymuje wynagrodzenie z tytułu świadczonej opieki i wychowania.
4. Zawodowa niespokrewniona z dzieckiem rodzina zastępcza o charakterze pogotowia rodzinnego otrzymuje wynagrodzenie z tytułu pozostawania w gotowości przyjęcia dziecka lub z tytułu świadczonej opieki i wychowania.
5. Jeżeli umowę, o której mowa w ust. 2, zawierają małżonkowie, wynagrodzenie przysługuje tylko jednemu z nich.
6. Funkcji zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem rodziny zastępczej nie mogą pełnić osoby całkowicie niezdolne do pracy.

Art. 76.

1. Rozwiązanie umowy o pełnienie funkcji zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem rodziny zastępczej następuje zgodnie z warunkami ustalonymi w tej umowie, a w przypadku braku tych ustaleń rozwiązanie następuje po upływie 3 miesięcy od dnia wypowiedzenia dokonanej na piśmie przez jedną ze stron.
2. W przypadku niewywiązywania się zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem rodziny zastępczej z przyjętych zadań lub ustania warunków, o których mowa w art. 73, starosta zawiadamia o tym sąd i może rozwiązać z tą rodziną umowę o pełnienie funkcji rodziny zastępczej bez zachowania terminu wypowiedzenia.
3. W przypadku rozwiązania umowy zlecenia z zawodową niespokrewnioną z dzieckiem rodziną zastępczą starosta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dziecka przed umieszczeniem w rodzinie zastępczej ma obowiązek zapewnienia dziecku dalszej opieki i wychowania.

Art. 77.

1. Rodziny zastępcze uczestniczą w szkoleniu organizowanym przez powiatowe centrum
2. pomocy rodzinie lub, na jego zlecenie, przez ośrodek adopcyjno-opiekuńczy lub inny podmiot.
3. Szkolenie spokrewnionych rodzin zastępczych prowadzi się według indywidualnego planu szkolenia, w zależności od potrzeb rodziny.
4. Szkolenie niespokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych oraz zawodowych niespokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych prowadzi się według programów szkolenia zatwierdzonych przez ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego. Zakres programu szkolenia dla niespokrewnionych z dzieckiem zawodowych rodzin zastępczych uwzględnia specyfikę zadań opieki i wychowania stojących przed tymi rodzinami.
5. Program szkolenia rodzin zastępczych zatwierdza minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego na wniosek powiatowego centrum pomocy rodzinie, ośrodka adopcyjno-opiekuńczego lub innego podmiotu prowadzącego szkolenie.
6. Zatwierdzenie lub odmowa zatwierdzenia programu szkolenia rodzin zastępczych następuje w drodze decyzji administracyjnej.

Art. 78.

1. Rodzinie zastępczej udziela się pomocy pieniężnej na częściowe pokrycie kosztów utrzymania każdego umieszczonego w niej dziecka.
2. Podstawą ustalenia wysokości pomocy pieniężnej jest kwota 1.621 zł, zwana dalej "podstawą".
3. Starosta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania rodziny zastępczej udziela tej rodzinie pomocy pieniężnej w wysokości 40% podstawy, pomniejszonej o kwotę odpowiadającą 50% dochodu tego dziecka, nie mniej jednak niż 10% podstawy.
4. Starosta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania rodziny zastępczej udziela tej rodzinie pomocy pieniężnej, uwzględniając:
 1. wiek dziecka,
 2. stan zdrowia dziecka,
 3. niedostosowanie społeczne dziecka, jeżeli wykazuje ono przejawy demoralizacji w rozumieniu przepisów o postępowaniu w sprawach nieletnich - w wysokości wyższej niż określona w ust. 3, lecz nieprzekraczającej 80% podstawy, pomniejszonej o kwotę odpowiadającą 50% dochodu tego dziecka, nie mniej jednak niż 20% podstawy.
5. Rodzinie, która sprawowała funkcję rodziny zastępczej, przysługuje pomoc pieniężna w wysokości określonej w ust. 3 i 4 również po osiągnięciu przez dziecko pełnoletności, do czasu ukończenia szkoły, w której rozpoczęło naukę przed osiągnięciem pełnoletności, jeżeli nadal przebywa w tej rodzinie.
6. W okresie wypłacania pomocy pieniężnej na częściowe pokrycie kosztów utrzymania pełnoletniego wychowanka rodziny zastępczej nie przysługuje pomoc, o której mowa w art. 88 ust. 1.
7. Niespokrewniona z dzieckiem rodzina zastępcza otrzymuje dodatkowo na każde umieszczone w niej dziecko kwotę odpowiadającą 10% podstawy z tytułu sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem i jego wychowania.
8. Rodzina zastępcza może zrezygnować z przysługującej pomocy pieniężnej.
9. W przypadku wykorzystywania pomocy pieniężnej, o której mowa w ust. 3-5 i 7, niezgodnie z przeznaczeniem lub jej marnotrawienia, pomoc ta może być przyznana w części lub w całości w formie niepieniężnej.
10. Rodzina zastępcza obowiązana jest do współdziałania z powiatowym centrum pomocy rodzinie.
11. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia:
 1. sposób i zakres współdziałania powiatowego centrum pomocy rodzinie z rodzinami zastępczymi,
 2. tryb przygotowywania kandydatów do pełnienia funkcji i szkolenia rodzin zastępczych ze szczególnym uwzględnieniem niespokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych oraz zawodowych niespokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych,
 3. zakres programowy szkolenia kandydatów do pełnienia funkcji rodzin zastępczych, prowadzenia placówek rodzinnych oraz rodzin zastępczych, w tym zakres programowy dla zawodowych niespokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych oraz tryb zatwierdzenia programów szkolenia rodzin zastępczych,
 4. zakres współdziałania powiatowego centrum pomocy rodzinie z sądem,
 5. wysokość oraz szczegółowe warunki przyznawania pomocy pieniężnej, o której mowa w ust. 3 i 4,
 6. szczegółowe warunki finansowania dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej, w tym także przebywającego poza rodziną zastępczą,
 7. szczegółowe warunki wynagradzania zawodowych niespokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych,
 8. warunki i szczegółową wysokość odpłatności rodziców za pobyt ich dzieci w rodzinach zastępczych - uwzględniając dobro dziecka pozbawionego całkowicie lub częściowo opieki rodziców.

Art. 79.

1. Za pobyt dziecka w rodzinie zastępczej oraz osoby pełnoletniej, o której mowa w art. 78 ust. 5, opłatę, do wysokości miesięcznej pomocy pieniężnej na częściowe pokrycie kosztów utrzymania dziecka umieszczonego w tej rodzinie, wnoszą rodzice.
2. Decyzję administracyjną o wysokości tej opłaty wydaje starosta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dziecka przed umieszczeniem w rodzinie zastępczej.
3. Starosta, ustalając wysokość opłaty rodziców dziecka przebywającego w rodzinie zastępczej, uwzględnia ich sytuację rodzinną, zdrowotną, dochodową i majątkową.
4. Przepis ust. 1 stosuje się również do rodziców pozbawionych władzy rodzicielskiej lub rodziców, którym władza rodzicielska została zawieszona albo ograniczona.
5. Starosta może częściowo zwolnić lub odstąpić od ustalenia opłaty, o której mowa w ust. 1, na wniosek lub z urzędu, ze względu na trudną sytuację materialną rodziny.
6. Rada powiatu określa, w drodze uchwały, warunki częściowego lub całkowitego zwalniania rodziców z opłat, o których mowa w ust. 1.

Art. 80.

1. Dziecko pozbawione częściowo lub całkowicie opieki rodzicielskiej może być umieszczane w placówce opiekuńczo-wychowawczej następującego typu: 1) interwencyjnego; 2) rodzinnego; 3) socjalizacyjnego.
2. Placówka opiekuńczo-wychowawcza może łączyć działania interwencyjne, socjalizacyjne i inne działania na rzecz pomocy dziecku i rodzinie, przyjmując formę placówki wielofunkcyjnej.
3. Placówka opiekuńczo-wychowawcza zapewnia dziecku całodobową ciągłą lub okresową opiekę i wychowanie oraz zaspokaja jego niezbędne potrzeby bytowe, rozwojowe, w tym emocjonalne, społeczne, religijne, a także zapewnia korzystanie z przysługujących na podstawie odrębnych przepisów świadczeń zdrowotnych i kształcenia.
4. Całodobowy pobyt dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej może być realizowany w grupach usamodzielniających stanowiących formę organizacyjną placówki przeznaczoną dla starszych dzieci.
5. Zaspokojenie potrzeb dziecka, o których mowa w ust. 3, placówka opiekuńczo-wychowawcza realizuje co najmniej na poziomie obowiązującego standardu opieki i wychowania.
6. Skierowanie dziecka pozbawionego częściowo lub całkowicie opieki rodzicielskiej do placówki opiekuńczo-wychowawczej na pobyt całodobowy może nastąpić po wyczerpaniu możliwości udzielenia pomocy w rodzinie naturalnej lub umieszczenia w rodzinie zastępczej.
7. Całodobowy pobyt dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej powinien mieć charakter przejściowy - do czasu powrotu dziecka do rodziny naturalnej lub umieszczenia w rodzinie zastępczej.
8. Dziecko, o którym mowa w ust. 1, może przebywać w placówce opiekuńczo-wychowawczej, zapewniającej całodobową opiekę, do uzyskania pełnoletności, a po uzyskaniu pełnoletności, na dotychczasowych zasadach, do czasu ukończenia szkoły, w której rozpoczęło naukę przed osiągnięciem pełnoletności.
9. Nadzór nad realizowaniem przez pracowników standardu, o którym mowa w ust. 5, sprawuje dyrektor placówki opiekuńczo-wychowawczej.
10. Placówki opiekuńczo-wychowawcze w ramach dochodzenia do standardów mogą przekształcać się w placówki wielofunkcyjne łączące różne typy placówek.

Art. 81.

1. Za pobyt dziecka lub osoby pełnoletniej, o której mowa w art. 80 ust. 8, w placówce opiekuńczo-wychowawczej opłatę ponoszą, do wysokości średniego miesięcznego kosztu utrzymania, rodzice dziecka, osoba pełnoletnia lub jej rodzice, a także opiekunowie prawni lub kuratorzy, w przypadku gdy dysponują dochodami dziecka, z tym że opłata ponoszona przez opiekunów prawnych, kuratorów lub osobę pełnoletnią nie może być wyższa niż 50% kwoty stanowiącej dochód dziecka lub osoby pełnoletniej.
2. Przepis ust. 1 stosuje się również do rodziców pozbawionych władzy rodzicielskiej lub których władza rodzicielska została zawieszona albo ograniczona.
3. Opłatę, o której mowa w ust. 1, ustala, w drodze decyzji administracyjnej, starosta właściwy ze
4. względu na miejsce zamieszkania dziecka przed skierowaniem do placówki.
5. Starosta może częściowo zwolnić lub odstąpić od ustalenia opłaty, o której mowa w ust. 1, na wniosek lub z urzędu, ze względu na trudną sytuację materialną rodziny lub osoby.
6. Starosta, ustalając wysokość opłaty, o której mowa w ust. 1, uwzględni sytuację rodzinną, zdrowotną, dochodową i majątkową rodziny lub osoby.
7. Rada powiatu określa, w drodze uchwały, warunki częściowego lub całkowitego zwalniania z opłaty, o której mowa w ust. 1.
8. Przepisy ust. 1-6 stosuje się do odpłatności za pobyt dziecka w regionalnej placówce opiekuńczo-wychowawczej.
9. W przypadku regionalnej placówki opiekuńczo-wychowawczej finansowanej z dochodów własnych samorządu województwa decyzję o odpłatności wydaje marszałek województwa na podstawie ust. 1, 2, 4 i 5. Przepisów art. 86 ust. 2, 4 i 5 nie stosuje się.
10. W realizacji opieki i wychowania w placówce opiekuńczo-wychowawczej można korzystać z wolontariatu.
11. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia:
 1. organizację placówek opiekuńczo-wychowawczych, w tym organizację placówek wielofunkcyjnych, działania na rzecz realizacji praw dziecka, procedury kwalifikowania, kierowania dziecka do placówki i jego powrotu do rodziny, a także warunki korzystania z wolontariatu w tych placówkach i wymagania wobec wolontariuszy,
 2. liczbę dzieci pozostających pod opieką jednego wychowawcy lub innego specjalisty w czasie ich pobytu w placówce oraz poza placówką w zależności od organizacji pracy i potrzeb dzieci,
 3. obowiązującą dokumentację dotyczącą dziecka oraz sposób jej prowadzenia,
 4. standardy usług świadczonych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych,
 5. standardy opieki i wychowania obowiązujący w placówkach opiekuńczo-wychowawczych,
 6. kwalifikacje zatrudnianych pracowników i kwalifikacje dyrektora, kierownika, pracowników pedagogicznych oraz innych pracowników o specjalistycznych kwalifikacjach zawodowych zapewniających zaspokojenie potrzeb dziecka w placówce - uwzględniając zadania placówek oraz konieczność zapewnienia kontaktów dziecka z rodziną naturalną.

Art. 82.

1. Ośrodek adopcyjno-opiekuńczy w realizacji swoich zadań kieruje się dobrem dziecka i poszanowaniem jego praw.
2. Działalność ośrodka adopcyjno-opiekuńczego opiera się na zasadzie współpracy ze środowiskiem lokalnym, w szczególności z jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej, sądami i ich organami pomocniczymi, instytucjami oświatowymi, zakładami opieki zdrowotnej, a także kościołami i związkami wyznaniowymi oraz z organizacjami społecznymi.
3. Ośrodek adopcyjno-opiekuńczy prowadzi poradnictwo dla dzieci i rodziców oraz terapię rodzinną dla rodziców dzieci umieszczonych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych.
4. Ośrodek adopcyjno-opiekuńczy współpracuje z placówką rodzinną w zakresie okresowej oceny sytuacji dzieci przebywających w tej placówce.
5. Ośrodek adopcyjno-opiekuńczy prowadzi działalność diagnostyczno-konsultacyjną, której celem jest pozyskiwanie, szkolenie i kwalifikowanie osób zgłaszających gotowość przysposobienia dziecka, pełnienia funkcji rodzin zastępczych i prowadzenia placówek rodzinnych, a także szkolenie i wspieranie psychologiczno-pedagogiczne osób prowadzących rodziny zastępcze i placówki rodzinne oraz rodziców naturalnych dzieci objętych tymi formami opieki.
6. Ośrodek adopcyjno-opiekuńczy wspiera rodziny naturalne w wypełnianiu ich funkcji opiekuńczo-wychowawczych poprzez prowadzenie poradnictwa rodzinnego i terapii rodzinnej.

Art. 83.

1. Ośrodek adopcyjno-opiekuńczy prowadzi szkolenia dla kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej oraz kandydatów do prowadzenia placówek rodzinnych na podstawie programów szkolenia rodzin zastępczych, o których mowa w art. 77 ust. 3 i 4.
2. Ośrodek adopcyjno-opiekuńczy wydaje kandydatowi do pełnienia funkcji rodziny zastępczej zaświadczenie kwalifikacyjne zawierające potwierdzenie ukończenia szkolenia dla rodzin zastępczych oraz opinię o spełnieniu przez tę rodzinę warunków, o których mowa w art. 73 ust. 1 i 3 pkt 2-6, a kandydatowi do prowadzenia placówki rodzinnej wydaje opinię o posiadaniu odpowiedniego przygotowania.
3. W powiecie, w którym nie ma ośrodka adopcyjno-opiekuńczego, zadania wymienione w ust. 1
4. wykonuje powiatowe centrum pomocy rodzinie lub inny podmiot na jego zlecenie.
5. W powiecie, w którym nie ma ośrodka adopcyjno-opiekuńczego, zaświadczenie kwalifikacyjne, o którym mowa w ust. 2, wydaje powiatowe centrum pomocy rodzinie.
6. Przygotowanie kandydatów na osoby przysposabiające oraz prowadzenie procedur przysposobienia należy do wyłącznych kompetencji ośrodka adopcyjno-opiekuńczego.
7. Procedury przysposobienia związane ze zmianą miejsca zamieszkania dziecka na miejsce zamieszkania poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej może przeprowadzać wyłącznie ośrodek upoważniony do współpracy z licencjonowanymi przez rządy innych państw organizacjami lub ośrodkami adopcyjnymi.
8. Ośrodek adopcyjno-opiekuńczy może objąć zakresem swego działania więcej niż jeden powiat.
9. Ośrodek adopcyjno-opiekuńczy wyznaczony przez wojewodę w trybie określonym w art. 22 pkt 6 prowadzi bank danych o rodzinach zakwalifikowanych do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, rodzinach zgłaszających gotowość przysposobienia dziecka oraz dzieciach oczekujących na przysposobienie, w granicach województwa.
10. Nadzór nad jakością działań pracowników ośrodka adopcyjno-opiekuńczego sprawuje dyrektor ośrodka.
11. Publiczne ośrodki adopcyjno-opiekuńcze wykonują swoje zadania nieodpłatnie.
12. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia, podmioty uprawnione do zakładania i prowadzenia niepublicznych ośrodków adopcyjno-opiekuńczych oraz staż pracy i kwalifikacje wymagane od osób zatrudnionych w publicznych i niepublicznych ośrodkach adopcyjno-opiekuńczych, a także warunki lokalowe, jakimi powinny dysponować te ośrodki, kierując się potrzebą zapewnienia profesjonalnego prowadzenia działalności przez te ośrodki.
13. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia, ośrodek adopcyjno-opiekuńczy prowadzący centralny bank danych o dzieciach oczekujących na przysposobienie, którym nie można zapewnić opieki w rodzinie przysposabiającej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a także ośrodek adopcyjno-opiekuńczy lub ośrodki adopcyjno-opiekuńcze upoważnione do współpracy z licencjonowanymi przez rządy innych państw organizacjami lub ośrodkami adopcyjnymi w zakresie przysposobienia związanego ze zmianą dotychczasowego miejsca zamieszkania dziecka na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na miejsce zamieszkania w innym państwie, biorąc pod uwagę możliwości tych jednostek prowadzenia działalności związanej z umieszczeniem dziecka w rodzinie adopcyjnej poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej.
14. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia, organizację działania ośrodków adopcyjno-opiekuńczych, ich zadania i kompetencje, dziedziny pracy z rodziną naturalną, zastępczą albo przysposabiającą, tryb kwalifikowania dzieci do rodzin przysposabiających, a także wzór zaświadczenia kwalifikacyjnego, uwzględniając dobro i prawa dziecka umieszczanego poza rodziną naturalną.

Art. 84.

1. Placówki opiekuńczo-wychowawcze, ośrodki adopcyjno-opiekuńcze oraz jednostki specjalistycznego poradnictwa, w tym rodzinnego, w zależności od podmiotu prowadzącego, dzielą się na:
 1. publiczne - prowadzone przez gminę, powiat lub samorząd województwa;
 2. niepubliczne - prowadzone przez podmioty uprawnione.
2. Wojewoda prowadzi rejestr placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz rejestr ośrodków adopcyjno-opiekuńczych. Rejestry są jawne.

Art. 85.

1. Placówki opiekuńczo-wychowawcze, ośrodki adopcyjno-opiekuńcze prowadzone przez powiat oraz regionalne placówki opiekuńczo-wychowawcze są jednostkami budżetowymi.
2. Obsługę finansowo-księgową publicznych placówek rodzinnych prowadzi starosta. Placówki rodzinne otrzymują środki finansowe na bieżące funkcjonowanie, w tym zryczałtowaną kwotę na utrzymanie dziecka.
3. Rada powiatu w drodze uchwały może zwiększyć zryczałtowaną kwotę na utrzymanie dziecka w placówce rodzinnej oraz stawki na bieżące funkcjonowanie placówki rodzinnej.
4. Powiat lub samorząd województwa prowadzący placówkę opiekuńczo-wychowawczą lub ośrodek adopcyjno-opiekuńczy nie może ich zlikwidować bez zgody wojewody.
5. Wojewoda wydaje zgodę na likwidację placówki opiekuńczo-wychowawczej, jeżeli powiat zapewni właściwą opiekę dzieciom z tej placówki w rodzinie zastępczej lub w innej placówce opiekuńczo-wychowawczej.
6. Wojewoda wydaje zgodę na likwidację ośrodka adopcyjno-opiekuńczego, jeżeli zadania należące do wyłącznych kompetencji ośrodka przejmie inny ośrodek adopcyjno-opiekuńczy.
8. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia, zryczałtowaną kwotę na utrzymanie dziecka oraz stawki na bieżące funkcjonowanie placówki rodzinnej, uwzględniając potrzebę prawidłowego funkcjonowania tej placówki.

Art. 86.

1. W przypadku gdy powiat właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dziecka nieposiadający miejsca w placówce opiekuńczo-wychowawczej albo rodziny zastępczej wystąpi do powiatu prowadzącego tego typu placówkę lub posiadającego rodzinę zastępczą o przyjęcie dziecka pozbawionego całkowicie lub częściowo opieki albo niedostosowanego społecznie, powiat prowadzący taką placówkę lub posiadający rodzinę zastępczą ma obowiązek przyjęcia to dziecko, jeżeli dysponuje wolnym miejscem.
2. W przypadku umieszczenia dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej na terenie innego powiatu, powiat właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dziecka przed skierowaniem do placówki opiekuńczo-wychowawczej ponosi wydatki na jego utrzymanie w wysokości średniego miesięcznego kosztu utrzymania dziecka w tej placówce.
3. W przypadku umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej na terenie innego powiatu, powiat właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dziecka przed umieszczeniem w rodzinie zastępczej ponosi wydatki na jego utrzymanie w łącznej kwocie świadczeń przysługujących danej rodzinie zastępczej.
4. Powiat prowadzący placówkę opiekuńczo-wychowawczą lub rodzinę zastępczą przyjmującą dziecko zawiera z powiatem właściwym ze względu na miejsce zamieszkania przyjętego dziecka przed umieszczeniem w rodzinie zastępczej lub skierowaniem do placówki opiekuńczo-wychowawczej porozumienie w sprawie umieszczenia dziecka i wysokości wydatków, o których mowa w ust. 2 lub 3.
5. W przypadku wystąpienia powiatu do samorządu województwa prowadzącego placówkę regionalną o przyjęcie dziecka pozbawionego całkowicie lub częściowo opieki stosuje się odpowiednio zasady określone w ust. 2 i 4.
6. Samorząd województwa nie może odmówić przyjęcia dziecka z powiatu leżącego w granicach innego województwa, jeżeli dysponuje wolnym miejscem.
7. Średni miesięczny koszt utrzymania dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej ustala starosta, a w przypadku placówek regionalnych - marszałek województwa, i ogłaszają w wojewódzkim dzienniku urzędowym, nie później niż do dnia 31 marca danego roku.

Art. 87.

1. Nad placówkami opiekuńczo-wychowawczymi sprawowany jest nadzór w zakresie realizacji:
 1. standardu opieki;
 2. standardu wychowania.
2. Nadzór nad realizacją standardu wychowania w placówkach opiekuńczo-wychowawczych ma za zadanie inspirowanie i badanie stopnia osiągnięcia celów wychowawczych, w szczególności dotyczących:
 1. wychowania do godnego, samodzielnego, odpowiedzialnego życia;
 2. umiejętności pokonywania trudności życiowych zgodnie z zasadami etyki;
 3. umiejętności nawiązywania i podtrzymywania bliskich, osobistych, społecznie akceptowanych kontaktów z rodziną i rówieśnikami, tak aby łagodzić skutki doświadczania cierpienia i separacji oraz zdobywać umiejętności współżycia i współpracy z innymi.

3. Nadzór nad realizacją standardu opieki w placówkach opiekuńczo-wychowawczych ma za zadanie badanie warunków zaspokojenia potrzeb dzieci ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb bytowych, zdrowotnych, edukacyjnych, kulturalno-rekreacyjnych.
4. Nadzór nad realizacją standardu opieki i wychowania polega na:
 1. ocenie działalności wychowawczej i opiekuńczej placówki oraz ocenie efektywności tej działalności;
 2. pomocy i współpracy w podnoszeniu kwalifikacji i umiejętności osób zatrudnionych w placówce;
 3. proponowaniu innowacyjnych rozwiązań pedagogicznych oraz inspirowaniu osób zatrudnionych w placówce do podejmowania nowatorskich rozwiązań pedagogicznych i organizacyjnych.
5. Nadzór nad kształceniem w szkołach działających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych sprawuje właściwy kurator oświaty na zasadach określonych w przepisach o systemie oświaty.
6. Nadzór nad działalnością ośrodków adopcyjno-opiekuńczych ma na celu badanie i ocenę
7. wykonania przez te jednostki ich zadań.
8. W zakresie, o którym mowa w ust. 1 i 6, nadzorowi podlega w szczególności:
 1. przestrzeganie praw dziecka;
 2. stopień zaspokojenia potrzeb dziecka;
 3. przestrzeganie przepisów określających zasady działania placówki.
9. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia, szczegółowe zasady nadzoru nad przestrzeganiem standardu opieki i wychowania w placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz nadzoru nad działalnością ośrodków adopcyjno-opiekuńczych, uwzględniając prawidłowe funkcjonowanie tych jednostek oraz dobro i prawa dziecka.

Art. 88.

1. Osoba, która osiągnęła pełnoletność w rodzinie zastępczej, oraz osoba pełnoletnia opuszczająca placówkę opiekuńczo-wychowawczą typu rodzinnego i socjalizacyjnego, dom pomocy społecznej dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych intelektualnie, dom dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży oraz schronisko dla nieletnich, zakład poprawczy, specjalny ośrodek szkolno-wychowawczy i młodzieżowy ośrodek wychowawczy, zwana dalej "osobą usamodzielnianą", zostaje objęta pomocą mającą na celu jej życiowe usamodzielnienie i integrację ze środowiskiem przez pracę socjalną, a także pomocą:
 1. pieniężną na usamodzielnienie;
 2. pieniężną na kontynuowanie nauki;
 3. w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w tym w mieszkaniu chronionym;
 4. w uzyskaniu zatrudnienia;
 5. na zagospodarowanie - w formie rzeczowej.
2. Pomoc, o której mowa w ust. 1, przysługuje osobie usamodzielnianej w przypadku, gdy umieszczenie w rodzinie zastępczej lub skierowanie na pobyt całodobowy do placówki opiekuńczo-wychowawczej, domu pomocy społecznej albo specjalnego ośrodka szkolno-wychowawczego nastąpiło na podstawie orzeczenia sądu.
3. Pomoc pieniężna na usamodzielnienie i pomoc pieniężna na kontynuowanie nauki przysługuje osobie, która przebywała w rodzinie zastępczej, placówce opiekuńczo-wychowawczej, domu pomocy społecznej, schronisku dla nieletnich, zakładzie poprawczym, specjalnym ośrodku szkolno-wychowawczym albo młodzieżowym ośrodku wychowawczym co najmniej rok.
4. Pomoc, o której mowa w ust. 1, przysługuje osobie usamodzielnianej opuszczającej dom pomocy społecznej albo specjalny ośrodek szkolno-wychowawczy w przypadku, gdy osoba ta jest zdolna do samodzielnej egzystencji.
5. Pomoc, o której mowa w ust. 1, przysługuje osobie opuszczającej dom dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży, jeżeli bezpośrednio przed przyjęciem do takiego domu przebywała co najmniej rok w rodzinie zastępczej, w placówce opiekuńczo-wychowawczej zapewniającej całodobową opiekę, w domu pomocy społecznej, w schronisku dla nieletnich, w zakładzie poprawczym, w specjalnym ośrodku szkolno-wychowawczym albo w młodzieżowym ośrodku wychowawczym.
6. Warunkiem uzyskania pomocy, o której mowa w ust. 1, jest zobowiązanie się osoby usamodzielnianej do realizacji indywidualnego programu usamodzielnienia, opracowanego wspólnie z opiekunem usamodzielnienia, zatwierdzonego przez kierownika powiatowego centrum pomocy rodzinie.
7. W realizacji indywidualnego programu usamodzielnienia osobę usamodzielnianą wspiera opiekun usamodzielnienia, którym może być, po wyrażeniu zgody, jedno z rodziców zastępczych, dyrektor placówki rodzinnej, pracownik socjalny powiatowego centrum pomocy rodzinie, wychowawca, psycholog lub pracownik socjalny placówki opiekuńczo-wychowawczej, domu pomocy społecznej, schroniska dla nieletnich, zakładu poprawczego, specjalnego ośrodka szkolno-wychowawczego, młodzieżowego ośrodka wychowawczego albo inna osoba wskazana przez osobę usamodzielnianą.

Art. 89.

1. Wysokość pomocy pieniężnej na kontynuowanie nauki i pomocy pieniężnej na usamodzielnienie oraz wartość pomocy na zagospodarowanie w formie rzeczowej ustala się od kwoty podstawy.
2. Pomoc pieniężna na kontynuowanie nauki w wysokości 30% podstawy miesięcznie przysługuje osobie usamodzielnianej kontynuującej naukę w gimnazjum, szkole ponadpodstawowej, szkole ponadgimnazjalnej lub w szkole wyższej.
3. Pomoc, o której mowa w ust. 2, przyznaje się na czas nauki, do czasu jej ukończenia, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez osobę usamodzielnianą 25 lat.

4. Pomoc, o której mowa w ust. 2, przysługuje również osobie pełnoletniej nieopuszczającej placówki opiekuńczo-wychowawczej, przebywającej w tej placówce na zasadach określonych przez starostę, kontynuującej naukę po ukończeniu szkoły, w której rozpoczęła naukę przed osiągnięciem pełnoletności.
5. Pomoc pieniężna na usamodzielnienie i pomoc pieniężna na kontynuowanie nauki przysługuje osobie usamodzielnianej:
 1. samotnie gospodarującej, której dochód nie przekracza 200% kwoty kryterium dochodowego na osobę samotnie gospodarującą;
 2. w rodzinie, w której dochód na osobę nie przekracza 200% kwoty kryterium dochodowego na osobę w rodzinie.
6. W przypadku gdy osoba usamodzielniana kontynuuje naukę, pomoc pieniężną na usamodzielnienie wypłaca się po ukończeniu nauki.
7. Przyznania pomocy pieniężnej na usamodzielnienie i pomocy pieniężnej na kontynuowanie nauki można odmówić w przypadku, gdy:
 1. istnieje uzasadnione przypuszczenie, że pomoc pieniężna zostanie wykorzystana niezgodnie z celem, na jaki została przyznana;
 2. osoba usamodzielniana przed osiągnięciem pełnoletności opuściła samowolnie rodzinę zastępczą, placówkę opiekuńczo-wychowawczą typu rodzinnego i socjalizacyjnego, dom pomocy społecznej dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych intelektualnie, dom dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży lub schronisko dla nieletnich, zakład poprawczy, specjalny ośrodek szkolno-wychowawczy lub młodzieżowy ośrodek wychowawczy;
 3. osoba usamodzielniana porzuci naukę umożliwiającą jej przygotowanie zawodowe i nie podejmie zatrudnienia;
 4. osoba usamodzielniana porzuci pracę i uchyła się od podjęcia proponowanego jej zatrudnienia;
 5. osoba usamodzielniana została skazana prawomocnym wyrokiem za popełnienie przestępstwa z winy umyślnej.
8. Pomocy pieniężnej na kontynuowanie nauki zaprzestaje się udzielać w przypadku, gdy osoba usamodzielniana:
 1. kontynuuje naukę w szkole ponadgimnazjalnej, szkole ponadpodstawowej lub szkole wyższej, która zapewnia nieodpłatną naukę i nieodpłatne pełne utrzymanie lub
 2. bez uzasadnionych powodów zmieniła trzykrotnie na tym samym poziomie kształcenia szkołę lub szkołę wyższą, o których mowa w pkt 1.
9. Pomoc pieniężną na usamodzielnienie i pomoc pieniężną na kontynuowanie nauki można zawiesić w przypadku, gdy:
 1. wystąpiły szczególne okoliczności związane z tokiem nauki, stanem zdrowia lub zdarzeniem losowym dotyczącym osoby usamodzielnianej;
 2. nastąpiła przerwa w kontynuowaniu nauki przez osobę usamodzielnianą w okresie między ukończeniem przez nią szkoły niższego stopnia a rozpoczęciem nauki w szkole wyższego stopnia;
 3. stwierdzi się marnotrawienie przyznanej pomocy;
 4. osoba usamodzielniana nie realizuje programu usamodzielnienia.

Art. 90.

1. Pomocy pieniężnej na usamodzielnienie i pomocy pieniężnej na kontynuowanie nauki udziela starosta powiatu właściwego ze względu na miejsce zamieszkania dziecka przed umieszczeniem w rodzinie zastępczej lub skierowaniem do placówki, o której mowa w art. 88 ust. 1.
2. Pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w tym w mieszkaniu chronionym, w uzyskaniu zatrudnienia oraz na zagospodarowanie w formie rzeczowej udziela starosta właściwy ze względu na miejsce osiedlenia się osoby usamodzielnianej.
3. Osoba usamodzielniana zamieszkująca w mieszkaniu chronionym jest obowiązana do ponoszenia częściowych kosztów utrzymania tego mieszkania proporcjonalnie do swoich dochodów. W uzasadnionych przypadkach starosta może ją zwolnić z ponoszenia opłat.
4. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia:
 1. warunki i tryb przyznawania pomocy pieniężnej na usamodzielnienie i pomocy pieniężnej na kontynuowanie nauki, wysokość tej pomocy oraz wartość i składniki pomocy na zagospodarowanie;
 2. sposób przygotowania i realizacji indywidualnego programu usamodzielnienia oraz zadania opiekuna usamodzielnienia, biorąc pod uwagę konieczność indywidualnej pracy z osobą usamodzielnianą;
 3. tryb zawieszania pomocy na usamodzielnienie i pomocy pieniężnej na kontynuowanie nauki.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483); - Konstytucja;

Konwencja o prawach dziecka z 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526 ze zm.) - Konwencja;

Ustawa z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 1964 r., Nr 9, poz. 59 ze zm.) - kro;

Ustawa z 26 października 1982 r. – o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2002 r., Nr 11, poz. 109 ze zm.) – upn;

Ustawa z 28 listopada 2003 r. *o świadczeniach rodzinnych* (Dz. U. z 2003 r., Nr 6, poz. 69 ze zm.);

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 18 października 2004 r. *w sprawie rodzin zastępczych* (Dz. U. z 2004 r., Nr 233, poz. 2344);

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 14 lutego 2005 r. *w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych* (Dz. U. z 2005 r., Nr 37, poz. 331);

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 23 grudnia 2004 r. *w sprawie udzielania pomocy na usamodzielnienie, kontynuowanie nauki oraz zagospodarowanie* (Dz. U. z 2005 r., Nr 6, poz. 45);

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 24 października 2007 r. *zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania pomocy na usamodzielnienie, kontynuowanie nauki oraz zagospodarowanie* (Dz. U. Nr 208, poz. 1507)

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 19 kwietnia 2005 r. *w sprawie rodzinnego wywiadu środowiskowego* (Dz. U. z 2005 r., Nr 77, poz. 672);

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 30 września 2005 r. *w sprawie ośrodków adopcyjno-opiekuńczych* (Dz. U. z 2005 r., Nr 205, poz. 1701);

Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 5 listopada 2004 r. *w sprawie określenia zryczałtowanej kwoty na utrzymanie dziecka oraz stawek na bieżące funkcjonowanie placówki rodzinnej*(Dz. U. z 2004 r., Nr 245, poz. 2461);

Rozporządzenie Rady Ministrów z 18 lipca 2006 r. *w sprawie wysokości dochodu rodziny albo dochodu osoby uczącej się stanowiących podstawę do ubiegania się o zasiłek rodzinny oraz wysokości świadczeń rodzinnych* (Dz. U. z 2006, Nr 130, poz.903).